

**ŞİHÂBUDDİN es-SİVÂSÎ VE TEFSİRİNDE TAKİP
ETTİĞİ YÖNTEM**

*Abdülbaki GÜNEŞ**

**ŞİHÂBUDDİN AHMED İBN MAHMUD es-SİVÂSÎ'NİN YAŞADIĞI
DÖNEMİN SİYASÎ-İCTİMÂÎ VE İLMÎ DURUMU**

es-Sivâsî'nin daha iyi tanınmasına yardımcı olmak için, onun yaşadığı Milâdî XIV. asrın son yarısı ile XV. asrın ilk yarısının siyasi ve ilmi durumu hakkında bilgi vermeğe çalışacağız.

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

I-SİYASÎ DURUM:

Değişik kaynakların beyanına göre es-Sivâsî, hayatının bir bölümünü Sivas'ta geçirmiş daha sonra, günümüzde Selçuk diye adlandırılan Ayasluğ'a giderek ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır.¹ Biz de bu çalışmamızda önce Sivas'ın daha sonra Ayasluğ'un o tarihlerdeki siyâsî durumlarını inceleyeceğiz.

Müellifimizin ömrünün ilk yılları, beyliklerin birbirleriyle kıyasıya mücâdele ettikleri bir döneme rastlamaktadır.² O yıllarda Sivas, Eretna devletinin hâkimiyeti altındadır. Bu devletin en meşhur şehir ve kasabaları Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya, Erzincan, Doğukarahisar ve Nıksar gibi yerlerdi. Devlet merkezi önceleri Sivas şehri idi, daha sonra Kayseri oldu.³

Eretna devleti, Alâuddin Eretna'nın hükümrânlığı yıllarında (1344-1352) Çobâniler ile Karamanoğulları'nın saldırılarına maruz kalmış, onun ölümüyle de bir yandan şehzâdelerin birbirleriyle çekişmeleri ve beylerin isyan etmeleri gibi iç kargaşalar olurken diğer yandan Karamanoğulları, Memlûkler ve Moğullar gibi güçler de dışarıdan saldırmaktaydı. Nihayet yedi yaşında hükümdâr olan II. Mehmed Bey'i bertaraf eden vezir Kadı Burhânuddin Ahmed, Eretna âilesinin hâkimiyetine son vererek 782/1381 yılında hükümrânlığını ilan etti.⁴

Kadı Burhânuddin Ahmed, onsekiz yıl devam eden hükümrânlığı süresinde bir yandan Eretna âilesi, Tokat emiri Şeyh Necib, Amasya emiri Ahmed, Karaman oğlu Alâuddin ve Erzincan hâkimi Tahirten ile uğraşırken diğer taraftan da Memlûk, Timur ve Osmanlıların saldırılarına karşı kendini savunmak zorunda kalmaktaydı.⁵ Kadı Burhânuddin, Akkoyunlu beyi Kara Yölük Osman tarafından 1384 tarihinde öldürüldüğünde Sivas halkı, Kayseri valisi olan Kadı Burhânuddin'in oğlu Alâuddin Ali'yi hükümdâr ilân etti. Kadı Burhânuddin'in ölümünden sonra Kara Yölük Osman Bey, Timur, Erzincan hâkimi Tahirten ve Dulgadır oğlu gibi hükümdârlar Sivası kendi egemenlikleri

1 Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, Şakâiku'n-Nu'mâniyye, Beyrut, 1395/1975, s. 22; Hacı Halife (Katib Çelebi), Keşfu'z-Zunûn, İstanbul, 1971, I, 895; Mecdî Mehmed Efendi, Hadâiku's-Şakâik, İstanbul, 1989, I, 55; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, 1333, I, 90-91; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, İstanbul, 1311, III, 176; Şemseddin Samî, Kamus el-Alâm, İstanbul, 1311, IV, 2886; Ömer Rıdâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, Beyrut, trz., IV, 309; İsmail Paşa el-Bağdâdî, Hediyyetu'l-Arifin, İstanbul, 1951, I, 118; Hoca Sa'dettin, Tacu't-Tevârih, İstanbul, 1979, V, 25; Ömer Nasûhî Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul, 1974, II, 571; Evliyâlar Ansiklopedisi (heyet), İstanbul, 1993, XII, 339-341; Şükrü Arslan, Şihâbuddin es-Sivâsî ve 'Uyûnu't-Tefâsîr'indeki Metodu, A. Ü. İ. F. D. c. IX, Erzurum, 1990, s. 191-192.

2 İslâm Ansiklopedisi (heyet), İstanbul, 1964, X, 572.

3 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1984, s. 157.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 157-159; M. Çetin Varlık, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul, 1988, VIII, 578; Yurt Ansiklopedisi (heyet), İstanbul, 1982-83, IX, 6856.

5 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 163-164.

altına almaya çalışırken Sivas halkı, kenti Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e teslim etti.⁶ O da oğlu Süleymân Çelebi'yi vali olarak Sivas'a gönderdi. Sivas kenti Osmanlı yönetimine girdikten sonra Timur, yeniden Sivas üzerine yürüyerek 1400 yılında onu ele geçirip kenti savunan Osmanlı askerlerini diri diri toprağa gömdürdü ve şehri de baştan başa yakıp yıktuktan sonra geri çekildi.

1402 yılında Timur ile yapılan Ankara savaşından sonra Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında taht kavgaları başladı. Bu dönemde Sivas'a Mezid Bey egemendi. Mezid Bey topraklarını genişletmeye çalışınca, Amasya'da bulunan Çelebi Mehmet, Bayezid Paşa komutasında üzerine bir ordu gönderdi. Bir süre Sivas'ı savunan Mezid Bey, daha fazla direnmenin yarar sağlayamayacağını anlayarak teslim oldu. Sivas, 1408'de Osmanlı yönetimine hâkim olan Çelebi Mehmed'in yönetimi altına girdi.⁷

Müellifimizin yaşadığı dönemdeki Sivas'ın siyasi durumunu özetledikten sonra şimdi de müellifimizin ömrünün son kısmını geçirdiği Ayasluğ (Selçuk) şehrinin o zamanki siyasi durumuna bir göz atalım.

O dönemde Sivas gibi, Ayasluğ'un da siyasi istikrarsızlık içerisinde olduğunu görmekteyiz. Anadolu, Selçuk Türkleri tarafından fethedildikten sonra birkaç kez el değiştirdi. 1090'da Türklerin eline geçen yöre, az sonra Bizanslılarca geri alındı. 1304'te Mentеше Bey'in damadı Sasa Bey tarafından alınan kent,⁸ 1310'da Aydın oğlu Mehmet Bey tarafından ele geçirildi.⁹ O yıllarda Ayasluğ büyük bir ticaret merkeziydi.¹⁰

Ayasluğ ve çevresi, Aydın oğlu Mehmet Bey'in beşinci ve en küçük oğlu olan İsa Bey'in döneminde 1390 yılında Osmanlılar tarafından ilhak edildi. 1402'de Timur, Yıldırım Bayezid'i yenilgiye uğratarak kenti yeniden Aydınoğullarından İsa Bey'in oğlu Musâ Bey'e verdi.¹¹ Musâ Bey'in 1403 yılında vefat etmesiyle kardeşi İkinci Umur iş başına geldi. Bu tarihten itibaren Aydınoğlu hanedanı arasında çetin bir kavga başladı.¹² Bu arada parçalanmış olan Osmanlı devletinin şehzâdeleri arasında da saltanat kavgası başlamıştı. Ayasluğ kenti bazen Aydınoğullarının bazen Osmanlı şehzâdelerin hâkimiyeti altına girmektedir.¹³ Yörenin Osmanlılara kesin olarak geçmesi ve Aydın sancağına bağlanması 1426 tarihine rastlamaktadır.¹⁴

6 A.e., s. 167; İslâm Ans., X, 572.

7 Yurt Ans., IX, 6857; İslâm Ans., X, 572.

8 Yurt Ans., VI, 4303.

9 Uzun çarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 104; İslâm Ans. II, 56.

10 İslâm Ans., a. y.

11 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 111-112; Yurt Ans., VI, 4303.

12 Uzunçarşılı, a. e., s. 114.

13 Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a. e., s. 115-119.

14 Yurt Ans., VI, 4303.

II- İLMÎ DURUM

A- es-Sivâsî'nin Yaşadığı Dönemde İlme Verilen Değer ve İlim Merkezleri:

Moğulların 1243 tarihinde istilâ ettikleri Anadolu'da ilmî faaliyetler yavaşlamış, 1270 tarihinden itibaren tekrar gelişme sürecine girmiştir. Anadolu beyleri, hükümet kurmağa başladıkları vakit zamanlarının çoğunu yeni topraklar elde etmeye ve mücâdeleye ayırmalarına rağmen, bu kadar siyasî gürültüler arasında bile ya bizzat ilmî ve edebî akımların başlarında bulunup onları teşvik etmişler veya ilim adamlarını himâye etmişlerdi. Hatta başka yerlerden ilim adamlarını getirerek maddî yardımda bulunmakta ve talebe yetiştirmeleri için de günümüze kadar izleri devam eden medrese, kütüphâne, imâret ve misâfirhâneler inşa etmekteydiler. Bu ilginin bir sonucu olarak ondördüncü asırda Anadolu'da her hükümdârın yanında ilim adamları bulunmaktaydı. Hatta bunların içinden yanında kaldığı hükümdâra kırılıp başka bir hükümdârın yanına giderek büyük hürmetlere mazhar olanları ve kendi hükümdârlarının ricaları üzerine nazlanarak minnetle geri dönenleri bile vardı.¹⁵

Ondördüncü asır ile onbeşinci asrın ilk yarısında Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu, Ankara, Sinop, Kütahya, Birgi, Tire, Peçin, Ayasluğ, Bursa, İznik, Lâdik (Denizli), Gülşehir, Kırşehir ve Amasya gibi başlıca Anadolu şehirleri birer ilim merkeziydi.¹⁶

Anadolu beylerinin âlim ve düşünörlere verdikleri önemin neticesi olarak XIV. ve XV. asırlarda Anadolu'nun değişik yerlerinde tıp, hey'et, riyâziyât, edebiyat, tarih, tefsîr, fıkıh, mantık vs. konularda eserler yazılmıştı.¹⁷ Ancak onbeşinci asırda yazılan eserlerin önceki asra göre daha fazla tekâmül ettiklerini görmekteyiz. Onbeşinci asırda Konya, Kütahya ve Kastamonu kentleri, beyliklerin en kuvvetli ilim merkezlerindendi. Ondördüncü asrın sonuna kadar gücünü koruyan Sivas, Kayseri, Tire ve Ayasluğ ise, bu devirde güç kaybına uğramışlardı. Karaman, Germiyan ve Kastamonu sarayları onbeşinci asrın ilk yarısına kadar ilim adamlarını himâye edip ağırlamış; ancak bu tarihten sonra ise bu görevi Osmanlı sarayları yüklenmeye başlamıştı.¹⁸

Anadolu'nun birçok yerinde Osmanlı medreselerine örnek teşkil edecek medreselerin te'sis edildiğini görmekteyiz.

15 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 209-219.

16 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 211.

17 Örnekler için bkz. a.e., s. 212-223.

18 A. e. , s. 219-220.

Aydinoğullarından Mehmet Bey Tire'de, Yahşi Bey Selçuk'ta, İlyas Bey Arpaz'da medreseler yaptırmışlardı.

İlhanlılar Sivas'ta Çifte Minareli Medreseyi, Erzurum'da Yakutiye ve Çifte Minareli medreselerini te'sis etmişlerdi.¹⁹ Daha sonra bu yöreye hâkim olan Eretnalılar Kayseri'de Köşk Medresesini, Zile'de Kadı Burhanuddin Ahmed Medresesini kurmuşlardı.²⁰ Ayrıca Menteşe, Karaman, Germiyan, Eşref, Hamid, Candar, Dulgar ve Ramazan oğulları, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri hâkim oldukları bölgelerde çok sayıda medrese kurmuşlardı.²¹

Anadolu beyliklerindeki ilmî faaliyetleri kısaca anlattıktan sonra, şimdi de müellifimizin yaşadığı Osmanlı devletinin ilk yıllarındaki ilmî faaliyetleri özetlemeye çalışalım.

Osmanlı devletini kuran Orhan Gazi, bir taraftan idârî, askerî ve adlî teşkilatlarını kurarken diğer taraftan ilmî ve ictimâî teşkilatlarını da ihmal etmemekteydi. Henüz küçük olan beyliğine merkez yaptığı İznik'te 1331 tarihinde cami imâretiyle birlikte bir de medrese yaptırarak bu konuda ilk adımını atmış bulunuyordu. İlim adamlarına gösterilen himâyeye, Orta Asya, İran, Suriye, Mısır ve Anadolu beyliklerinden Osmanlı devletine birçok fikir adamı ve sanatkârın gelmesine neden olmuştu.²²

Osmanlı sınırları genişledikçe önemli şehirlerde de ilmî merkezler kurulmaktaydı. İznik'ten sonra büyük medreselerin Bursa'da tesis edildiğini görmekteyiz. Orhan Gazi'nin 1335'te Bursa'da yaptırdığı medreseden sonra I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad, vezir ve beylerbeyleri de medreseler kurarak ilmî harekete hız kazandırmış ve Osmanlı şehirlerindeki sahasını genişletmişlerdi.

İlmî faaliyet ve yarış, sözkonusu dönemde başdöndürücü bir hızla devam ediyordu. Sözelimi XIV. yüzyıl sonlarında Bursa medreseleri birinci sıraya geçerek İznik medresesini geride bırakmış; XV. yüzyılın ilk yarısında da Edirne medreseleri Bursa medreselerini geçip onları ikinci plana itmiş ve Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da yaptırmış olduğu Sahn-ı Semân medreselerinin açılmasına kadar birinciliği muhafaza etmişti.²³

Osmanlı sınırları Anadolu'da genişlediğinde Anadolu beylerinden alınan yerlerdeki ilmî, ictimâî kurumları eski faaliyetlerine devam etmişlerdir.

19 Cahit Baltacı, Osmanlı Medreseleri, İstanbul, 1976, s. 10-11.

20 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 230.

21 A. e., s. 229-231; Baltacı, a. g. e., 10-15.

22 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1982, I, 534.

23 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara, I, 522-523; Baltacı, a. g. e., s. 15.

Osmanlı medreselerinde Tefsir, Hadis, Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Hadis Usûlü, Kelâm, Belâgat, Arapça Grameri ve Mantık gibi ilimler okutulmaktaydı.²⁴

Müellifimizin yaşadığı dönemdeki ilmi faaliyetleri belirttikten sonra şu hususu da belirtmeden geçemeyeceğiz: Sözkonusu dönemde gerek Anadolu beyliklerinde, gerekse Osmanlı devletinde olsun tasavvufi akımlara hoşgörü ile bakıldığını görmekteyiz. Anadolu Selçukluları ile Beyliklerin mutasavvıflara iltifatkar davranmaları ve onlara ılımlı yaklaşımları neticesinde sofluk Anadoluya iyice yayılmıştı.²⁵

Omanlı devleti kurulurken Anadoludaki Ahî, Babâî ve Mevlevî tarikatları en faâl dönemlerini yaşamış, beylikler üzerinde nüfuz sahibi olmuşlardı. Anadoluda yayılan tasavvufi cereyanlar XIV. yüzyıl sonuyla bilhassa XV. yüzyılda kuvvet kazanmışlardı. Bunda beyliklerin himâyeleri etkili olmuştu. XIV. yüzyıla âit Aşık Paşa, Yunus Emre ve Sultan Veled divanları ile XV. yüzyıldaki Kemâl Ümmî, Nesimî ve Eşref Zâde Abdullah-ı Rumî divanları, Eşrefoğlu'nun Hayret-Nüma ve 1447'de yazılan Müzekki'n-Nüfus isimli eseri, Hatiboğlu'nun Hacıbektaş Velâyetnâmesi ve bunlardan başka manzûm ve mensûr birçok eser yazılmıştı.²⁶

XIII. yüzyıldan XV. yüzyıl sonlarına kadar Anadolunun siyasi ve ictimâî hayatında, Babâî, Kalenderî, Torlak, Samavnalı ve Işık gibi muhtelif isimler altında Babâîliğin kasaba, köy ve aşiretler arasında yayılmış olduğu görülmekteydi.²⁷

Osmanlı hükümdarlarının tarikat ehline gösterdikleri hürmet ve ilgiden dolayı XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı devletinde Ekberîyye, Bistâmîyye ve müfessirimiz es-Sivâsî'nin mensubu bulunduğu Zeyniyye²⁸ isimlerindeki tarikatlar ortaya çıkmıştı.²⁹ Ayrıca bu dönemde Halvetîlik, Kâdirîlik ve Mevlevîlik de yayılmaya başlamıştı.³⁰

B- Bu Devirde Yetişen Alimler ve İlmî Faâliyetleri:

Müellifimizin yaşadığı dönemde Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm, Tasavvuf, Edebiyat, Mantık, Tıp, Matematik vb. gibi konularda birçok eserin yazıldığını görmekteyiz. Ancak ne var ki, bu eserlerin çoğu daha önce yazılmış olan kitapların şerhleri, haşiyeleri veya tercemeleri idi.

24 Uzunçarşılı, a. e., I, 522-524.

25 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 210.

26 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 530.

27 A. e., I, 531-532.

28 Mecdi, a. g. e., I, 55; Hoca Sa'dettin, a. g. e., V, 25; Bilmen, a. g. e., II, 571; Süreyyâ, a. g. e., III, 176.

29 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 533.

30 A. e., I, 534.

Bu devirde Tefsîr alanında yazılan eserler de, genellikle şerh veya haşiye olmalarına rağmen; Molla Fenârî'nin Fatiha Sûresinin tefsiri olan Aynu'l-Ayân³¹ gibi, Kur'ân'ın bir bölümünü tefsir eden eseri ile Hacı Paşa diye bilinen Celâlüddin Hızır'ın iki ciltlik Arapça tefsiri Mecme'u'l-Envâr³² gibi kapsamlı, müstakil tefsir kitaplarına da rastlamaktayız.

Şimdi es-Sivâsî'nin çağdaşı olan ve sözünü ettiğimiz bu dönemlerde şöhrete kavuşan, kaleme aldıkları eserler arasında tefsir sahası ile ilgili çalışmaların da bulunduğu bazı müellifleri, yazdıkları eserleriyle birlikte kronolojik olarak sıralamaya çalışalım:

1- Ekmelüddin Mehmed Bayburdî (v.786/1384): Hanefî mezhebinin fâkihlerinden olan bu zatın eserlerinden bazıları şunlardır:

- a) İnâye (Hidâye şerhi),
- b) et-Takrir (Usûl Pezdevî şerhi),
- c) el-Envâr (Menârü'l-Envâr şerhi)
- d) Telhîsu'l-Meânî şerhi,
- e) Ferâizden "Şerhu's-Sirâciyye",
- f) Keşşâf Hâşiyesi.

2- Cemâlüddin Mehmed Aksarây-ı (v.791/1389): I. Murad devrinin meşhur âlimlerinden olan bu zat, şer'î ve edebî ilimlerde söz sahibiydi. Müderrislerinde Sihâh-ı Cevheri'yi ezbere bilme şartı aranan Zincirli Medresesinin müderrisi idi.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

- a) Keşşâf Hâşiyesi,³³
- b) Birinci Bayezid'e ithaf ettiği "Ahlak-ı Cemile",
- c) İkinci Bayezid adına te'lif ettiği "Şerhu Müşkilâ-ti'l-Kur'ân'i'l-Kerim" ve "Şerhu Müşkilâti'l-Ahâdis",
- d) Hadisu'l-Erbaîn
- e) Fıkıhtan "Şerhu Mecmeu'l-Bahrayn",
- f) Tıptan "Hallu'l-Mucez",³⁴

³¹ Kâtib Çelebi, a.g.e., II, 1181; Bursalı, a.g.e., I, 391; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 213.

³² Bursalı, a.g.e., III, 212.

³³ Abdullatif Uyan, İslam Meşurları Ans., İstanbul, 1983, I, 536.

³⁴ Abdullatif Uyan, a.g.e., I, 537.

g) Nahivden Lubâb şerhi "Keşfu'l-İ'râb".³⁵

3- Kara Hoca Alâüddîn (Alâüddîn Esved) (v.800/1397): Çandarlı Halil Hayrettin Paşa'ya ithaf ettiği Keşşâf Tefsirinin haşiyesi ile Birinci Murad'a ithaf ettiği fıkıh ilminden "Künûzü'l-Envâr" ve Miftah şerhi "Mecmau'l-Fuâd" eserlerinden bazılarıdır.³⁶

4- Hacı Paşa (Celâlüddîn Hızır) (V.820/1417): Tıpla birlikte birçok ilme vâkıf Anadolu'da yetişen büyük bilginlerden biridir.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

a) İki ciltlik Arapça bir tefsir olan Mecme'u'l-Envâr fi Cem'i'l-Esrâr.

b) Aydın oğullarından İsâ Bey adına te'lif ettiği Kadi el-Beydâvî'nin Kelâm ilmine dâir "Tavâli' u'l-Envâr"ının şerhi "Mesâliku'l-Kelâm fi Mesâili'l-Kelâm",

c) Aydın oğlu Mehmed adına yazdığı tıp ilmine dâir "Şifâu'l-Eskâm"ın telhisi "Muntehabu's-Şifâ".³⁷

d) Tıpla ilgili "Teshil".³⁸

e) Tıp es-Saâde ve'l-İkbâl.³⁹

5- Musa b. Hacı Hüseyin İznikî (v.833/1430): Terceme yoluyla Osmanlı diline birçok önemli eser kazandıran bir mütefekkindir. Bazı eserleri şunlardır:

a) Hazın el-Bağdâdî'nin "Lubâbü'te'vîl fi Meâni't-Tenzîl" adlı tefsirinin tercemesi: "Enfesü'l-Cevâhîr".

b) Terceme-i Tefsir-i Ebi'l-Leys es-Semerkindî.

c) Terceme-i Faslu'l-Hitâb (Tasavvuf).

d) Terceme-i Husni'l-Hasin (Duâ, va'z).

e) Açık bir Türkçe ile yazılan "Menbe'ur-Râkîdîn".⁴⁰

6- Kara Yakub b. İdris (v.833/1430): Bu zatın "el-Beydâvî" üzerine yazdığı bir haşiyesi, "Mesâbih" ve "Hidâye" üzerine yazdığı şerhleri, ayrıca

³⁵ Mecdî a.g.e., I, 40-41; Bursalı, a.g.e., I, 265-266.

³⁶ Mecdî a.g.e., I29-30; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 536.

³⁷ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 212.

³⁸ A.e., s. 213.

³⁹ Bursalı, a.g.e., III, 211-213.

⁴⁰ Bursalı, a.g.e., II, 13-14.

enbiyâ, sahâbe ve mezheb imamlarıyla muhaddis ve meşhur müelliflerin hal tercemelerini içeren "İşrâku't-Tevârîh" adlı bir eseri vardır.⁴¹

7- Şemsüddîn Mehmed Fenârî (v.834/1430-31): I. Murad zamanında ilk kez şeyhulislâmlığın kendisiyle başladığı Fenârî'nin yüzü aşkın eserlerinden bazıları şunlardır:

- a) Aynu'l-A'yân (Fâtiha Tefsiri),⁴²
- b) Risâletu Usûliddin,
- c) Risâle fi Beyâni Vahdeti'l-Vücûd,
- d) Hâşiyetu't-Telhîs,
- f) Şerhu'l-Mevâkıf,
- g) Şerhu'l-İsâğucî,
- h) Şerhu'ş-Şemsiyye.⁴³

8- Yazıcı Zâde Mehmed Efendi (v.855/1451): Bayramiyye şeyhlerinden olan Yazıcı Zâde "Fâtiha Tefsiri", "Fusasu'l-Hikem Şerhi" ve meşhur "Muhammediyye" kitaplarının müellifidir.⁴⁴

9- Ali b. Hüseyin Amâsî (v.875/1470): Bu zatın "Tefsiru Sûreti Yâsîn", ahlâk ve edeble ilgili "Tâcu'l-Edeb" ve Nasâihu'l-Müslimîn" adlı eserleri vardır.⁴⁵

10- Kâfiyecî Ebu Abdillâh Muhyuddin b. Süleyman b. Mes'ûd er-Rûmî (v.879/1474): Tefsîr, hadis, fıkıh, mantık ve diğer ilimlerde söz sahibi olan Kâfiyecî'nin birçok eseri vardır. Bazıları şunlardır:

- a) et-Teysîr fi İlmi't-Tefsîr,
- b) Tefsîru'l-Ayâti'l-Müteşâbihât,
- c) Şerhu Kavâidi'l-İ'râb,
- d) Muhtasar fi İlmi'l-Hadis,
- e) Şerhu'l Akâidi'l-Adudiyye,
- f) Nüzhetu'l-Ervâh (Tasavvuf),

⁴¹ A.e., I, 397.

⁴² Kâtib Çelebi, a.g.e., II, 1181; Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 213; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 650.

⁴³ Bursalı, a.g.e., 390-391; Süreyyâ, a.g.e., III, 159; Mecdi, a.g.e., I, 47-53.

⁴⁴ Bursalı, a.g.e., I, 194-195.

⁴⁵ A.e., I, 354.

g) el-Muhtasaru'l-Müfid fi İlmi't-Tarih.⁴⁶

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİHÂBUDDİN es-SİVASÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ,

VEFATI VE ESERLERİ

I- HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ:

Müfessirimizin ismi Şihâbuddin Ahmed b. Mahmud'dur.⁴⁷Bazı kaynaklarda Ahmed b. Muhammed şeklinde de geçer.⁴⁸ Sivas'a nisbetle "es-Sivâsî" daha sonra yerleştiği Ayasluğ'a nisbetle de "el-Ayasluğî" nisbetini almıştır.⁴⁹

es-Sivâsî, yaşadığı asrın şartlarına göre önemli eserler meydana getirmesine rağmen hayatının muhtelif yönlerini kaynaklarda bulamadık. Ailesi ile ilgili hiçbir bilgiye rastlayamadığımız gibi ne zaman ve nerede doğduğu, çocukluk ve gençlik yıllarını nasıl geçirdiği, nasıl bir tahsil yaptığı, hangi hocalardan ders aldığı, hangi ilimleri okuduğu, resmi görev alıp almadığı, medeni hali, kaç yıl yaşadığı gibi hususlar da belirtilmemiştir.

Müracaat ettiğimiz değişik kaynaklarda es-Sivâsî ile ilgil şü kısa bilgiler yer almaktadır: O, Sivas halkından birisinin kölesi idi. İlme olan ilgisinden dolayı azâd edildi. Küçüklüğünde âlet ilimlerini tahsil edip daha sonra asrının âlimlerinden yüksek dinî bilgileri okumuş ve emsalleri üzerinde üstünlük sağlamıştır. Bu arada Zeyniyye tarikatının müessisi Zeynüddin Hâfî'nin⁵⁰ önde gelen halifelerinden Mehmed Efendi adında bir zata intisab eder ve ondan tasavvuf ilmini öğrenir. Bir müddet sonra şeyhi ile birlikte o tarihlerde önemli bir yerleşim merkezi olan Ayasluğ'a gider. Buranın hükümdârı Aydın oğlu Mehmed Bey'in iltifât ve hürmetleri üzerine niyetleri Tire'de yerleşmek iken şeyhi ile birlikte Ayasluğ'da kalmaya karar vererek ömrünün

⁴⁶ Mecdî a.g.e., I, 85-87; Bursahî, a.g.e., II, 4.

⁴⁷ Kâtib Çelebi, a.g.e., I, 895; II, 1185, 1247, 1709; Kehhâle, a.g.e., II, 172; el-Bağdâdî, a.g.e., I, 118.

⁴⁸ C. Brockelmann, Geschichte, Der Arabischen Litteratur, Leiden, 1938, S. II, 319.

⁴⁹ Taşköprüzâde, a.g.e., s. 22; Kehhâle, a.g.e., IV, 309.

⁵⁰ Zeynüddin Ebu Bekir Muhammad b. Muhammed el-Hâfî, kendi ismine izâfetle Zeyniyye diye bilinen ve Cüneyd-i Bağdâdî'ye dayanan bir tarikatın kurucusudur. 757/1356'da Havâf'ta doğup 838/1435'te Herat'tan iki fersah uzaklıkta bulunan Mâlin köyünde vefat etti (Süreyyâ, a.g.e., II, 432; Mecdî, a.g.e., I, 91-92; İslâm Ans., XIII, 556).

sonuna kadar orada kalır. Mezârî Ayaslığ'dan Kuşadası'na giden yol üzerindeki bir türbenin yanındadır.⁵¹

es-Sivâsî'nin nasıl bir tahsil gördüğünü, kimlerden ders aldığını ve hangi talebelere hocalık yaptığını bilmiyorsak da, kendisi hakkında kısa bilgi veren kaynaklardan ve inceleme imkânını bulduğumuz eserlerinden onun, yaşadığı dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflardan olduğu kanâatına varmaktayız.

İlerdeki bölümlerde de görüleceği üzere es-Sivâsî tefsîr, hadis, fıkıh, tasavvuf ve nahiv konularında eserler yazmıştır. Eserlerine baktığımızda onun, tefsîr başta olmak üzere değişik alanlarda üstün bir bilgiye sahip olduğunu görmekteyiz. Eserlerini Arapça diliyle yazması ve "Lübbü'l-Elbâb" gibi nahiv konusunda yazılan bir kitabı şerh etmesi, onun Arap diline ne kadar vâkıf olduğunu göstermeye yeter. Ayrıca yaygın bir şekilde şerh ve haşiyelerin yazıldığı bir dönemde onun iki büyük ciltlik bir tefsîr ile hadis ilmine dâir bir eser meydana getimesi, bize ilmî seviyesi hakkında yeterli bir kanâat vermektedir. Bir de Hicrî 800-1000'li yıllarda istinsâh edilen eserlerinin hâlâ günümüzde birçok kütüphânelerde bol miktarda bulunmaları o günkü ilim erbâbının bunlara verdiği önemi göstermektedir.

Geniş bir şekilde metod çalışmasını yaptığımız "Uyûnu't-Tefâsîr'in Hicrî 918'de istinsâh edilen nüshasının sonundaki müstensih notundan es-Sivâsî'nin, sözkonusu tefsirini henüz tasavvufla ilgilenmeden Sivas'ta yazdığı anlaşılmaktadır.⁵² "Uyûnu't-Tefâsîr'de tasavvufî yorumların yer almaması bu bilgiyi te'yid etmektedir.

II-VEFATI:

es-Sivâsî'nin diğer yönleri gibi vefat tarihinde de bir kesinlik yoktur. Bununla ilgili kaynaklardaki tarihler birbirini tutmamaktadır. Mecdî Mehmed Efendi, onun vefat tarihini hicrî 780 civarı⁵³ verirken Kâtib Çelebi 803,⁵⁴ Bursalı Mehmed Tahir 860,⁵⁵ Taşköprüzâde 880⁵⁶ civarını verir. Mehmed

51 Taşköprüzâde, a.g.e., s. 22-23; Kâtib Çelebi, a.g.e., I, 895; II, 1185, 1247, 1709; Mecdî, a.g.e., I, 55; Bursalı, a.g.e., I, 90; Süreyyâ, a.g.e., III, 176; Samî, a.g.e., TV, 2886; Brockelmann, a.g.e., G. II, 228; Kehhâle, a.g.e., II, 172; IV, 309; el- Bağdâdî, a.g.e., I, 118; Hoca Sa'dettin, a.g.e., V, 25; Bilmen, a.g.e., II, 57; Uyan, a.g.e., III, 1878-1879; Arslan, a.g.e., IX, 191; İslâm Alimleri Ans. (heyet), İstanbul, trz , XIII, 85-86; Evliyâlar Ans. (heyet), İstanbul, 1993, XII, 339,341.

52 Şihâbuddîn Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî, "Uyûn't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr, Lâleli Ktp. , no: 187, vr. 385b.

53 Mecdî, a.g.e., I, 55.

54 Kâtib Çelebi, a.g.e., I, 895; II, 1185, 1247,1709.

55 Bursalı, a.g.e., I, 90.

56 Taşköprüzâde, a.g.e., s. 22.

Süreyyâ ise, herhangi bir rakam belirtmeden es-Sivâsâ'nin, Fâtih Sultan Mehmed döneminin sonlarına yetiştiğini kaydeder.⁵⁷ Fâtih devrinin 886/1481'de sona erdiğine göre⁵⁸ müellifimizin vefatı Hicrî 880'li yıllara rastlamaktadır. Şemseddin Samî,⁵⁹ Ömer Rıdâ Kehhâle Mu'cemu'l-Müellifin adlı eserinde,⁶⁰ Ömer Nasûhî Bilmen⁶¹ ve Hoca Sadettin⁶² Mecdî Mehmed Efendi'nin verdiği 780 tarihini, Brockelmann⁶³ ve Kehhâle⁶⁴ sözkonusu eserinin diğer bir bölümünde Keşfu'z-Zunûn'da bildirilen 803 tarihini almışlardır. İsmail Paşa el-Bağdâdî ise 803 tarihini tercih etmekle birlikte Şekâiku'n-Nu'mâniyye Tercemesi'nde verilen 780 tarihine de işaret etmektedir.⁶⁵

Şimdi müfessirimizin vefat tarihi konusundaki bu farklı tarihleri değerlendirerek doğruya en yakın olanını bulmaya çalışalım.

Daha sonraki bazı müelliflerce kaynak gösterilen Mecdî Mehmed Efendi'nin Şekâik Tercümesi'nde es-Sivâsî'nin vefat tarihi hicrî 780 civarı olarak verildiği halde elimizdeki Beyrut 1393/1975 baskı tarihini taşıyan Taşkoprüzâde'nin Şekâiku'n-Nu'mâniyye'sinde ise "fi hudûdî's-semânine mine'l-mieti's-sâmineti (sekizyüzseksen civarı)" şeklinde verilmiştir.⁶⁶ Bu fark, bizi Mecdî Mehmed Efendi'nin tercümede esas aldığı nüshanın hatalı olabileceği kanâatına götürmektedir.

Şayet kaynaklarda belirtildiği gibi müellifimiz 735/1334 tarihinde vefat eden⁶⁷ Aydın oğlu Mehmed Bey'in bizzat kendisiyle görüşmesi vuku bulmuşsa o zaman Mecdî Mehmed'in verdiği 780/1378 tarihi doğru olabilir. Ancak es-Sivâsî'nin mensub olduğu Zeniyye tarikatının kurucusu ve aynı zamanda es-Sivâsî'nin şeyhinin de şeyhi olan Zeynuddin el-Hâfî'nin vefat tarihinin 838/1435 olması⁶⁸ bu görüşü imkansızlaştırmaya bile onu çok yaygın bir ihtimal haline getirmektedir. Çünkü bu durumda es-Sivâsî'nin şeyhinin şeyhi kendisinden 57 yıl daha fazla yaşamış olacaktır.

Kâtib Çelebi'nin verdiği 803/1400 tarihinin doğruluk ihtimali de az görülmektedir. Çünkü bunu te'yid edecek herhangi bir delil bulunmamaktadır.

57 Süreyyâ, a.g.e., III, 176.

58 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, 144; Nuri Ünlü, Anahatlarıyla İslâm Tarihi, İstanbul, 1984, s. 234.

59 Samî, a.g.e., IV, 2886.

60 Bkz., IV, 309.

61 Bilmen, a.g.e., II, 571.

62 Sa'dettin, a.g.e., V, 25.

63 Brockelmann, a.g.e., G. II, 228; S. II, 319.

64 Bkz. II, 172.

65 el-Bağdâdî, a.g.e., I, 118.

66 Taşkoprüzâde, a.g.e., s. 22.

67 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 105.

68 Süreyyâ, a.g.e., II, 432; İslâm Ans., XIII, 556.

Bursalı Mehmed Tahir'in verdiği 860 tarihine gelince, o, es-Sivâsî'nin Ayasluğ'daki mezarını ziyaret ettiğini ve başının üzerindeki taşta 860 yılı, iki Rabi'u'l-evvel pazar gecesi öldüğünün yazılı olduğunu söylemektedir.⁶⁹ Kanâatımıza göre bu, doğruya en yakın ihtimaldir. Çünkü sözkonusu tarihin mezar taşına yanlış yazıldığı veya Mehmed Tahir'in hata yaptığı ihtimal dahilinde olsa bile, bu yine de çok uzak olarak görülmektedir. Ayrıca es-Sivâsî ile şeyhinin şeyhi el-Hâfî arasındaki yaş farkı kabul edilebilir bir düzeyde olur. Bir de başvurduğumuz kaynakların en eskisi olan Şekâiku'n-Nu'mâniyye'de müellifimizin vefat tarihinin 880 civarı şeklinde verilmesi ve Sicill-i Osmani'de "Fâtih Sultan Mehmed döneminin sonları" olarak belirtilmesi de bu kanâatımızı güçlendirmektedir.

III-ESERLERİ:

Değişik kaynaklarda Şihâbuddin Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî'ye nisbet edilen ve bizzat tarafımızdan incelenen eserleri şunlardır.

- a- Cezzâbu'l-Kulûb ilâ Tarîkı'l-Mahbûb,
- b- Risâletü'n-Necât min Şerri's-Sıfât,
- c- Riyâdu'l-Ezhâr fi Celâi'l-Absâr,
- d- Şerh ala'l-Farâidi's-Sirâciyye,
- e- Şerhu Lübbi'l-Elbâb,
- f- "Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr."⁷⁰

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİRİNDE KULLANDIĞI YÖNTEMİ

I- TEFİRİNİN KAYNAKLARI

es-Sivâsî'nin '*Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr* adlı tefsirini incelerken ilk planda İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya 219-220 numaralarda kayıtlı olan iki ciltlik yazma nüshadan istifade ettik. Bu nüshayı, görebildiğimiz diğer nüshalara göre daha düzgün ve temiz yazıldığı için tercih ettik.

⁶⁹ Bursalı, a.g.e., I, 90-91.

⁷⁰ es-Sivâsî'nin eserleriyle ilgili geniş bilgi için bakınız Abdalbaki Güneş, Şihâbuddin es-Sivâsî Hayatı, Eserleri Ve Tefsirdeki Metodu (Basılmamış yüksek lisans tezi) O.M.Ü.İlahiyat Fak., Samsun, 1994, s.18-32.

Her iki cildin baş ve sonlarında 1106 yılında Sadrazam Mehmed Paşa tarafından vakfedildiğine dâir mühürler vardır.

Birinci cilt Fâtiha Sûresinden İsrâ Sûresinin sonuna kadar, ikinci cilt Kehf Sûresinden Nâs Sûresinin sonuna kadardır.

Baş:

بسم الله الرحمن الرحيم . الحمد لله الذي انزل القرآن كلاما قيما ... اما بعد فين كتاب الله تعالى الخيد هو منبع الأصول الدينية ومجمع الأحكام الشرعية ...

Son: "... قال من لم يزعم انهما من كتاب الله تعالى فعليه لعنة الله والملئكة والناس اجمعين."

Müellif besmele ve hamdeleyi getirdikten sonra Kur'ân-ı Kerim'in dinî kaidelerin ve şer'î hükümlerin kaynağı olduğunu, diğer semâvî kitaplar arasında sadece onun mucizelik derecesine varan bir fasâhat ve belâgatla vasıflandığını, hiç kimsenin ondaki sırları ilâhî bir destek veya nebevî bir yardım olmadan kavrayamayacağını⁷¹ söyledikten sonra bu tefsirini niçin yazmaya ihtiyaç duyduğunu şöyle anlatır:

"İslâm ümmetinin yardımcısı birçok büyük âlim güzel ibârelerle, fevkalâde terkiplerle Kur'ân'ın sırlarını ortaya çıkaran ve nurunu yansıtan tefsirler yazdılar. Ancak birçok Arap ve Acem öğrencileri, ince bir üslûb ve kapalı ifâdelerle yazılan bu tefsirleri anlamakta zorluk çekiyorlardı. Bunun üzerine, tefsir konusundaki eksikliğime rağmen daha önce yazılan bu tefsirlerden; fazlalıktan uzak, ulaşılması kolay, Kur'ân'ın gerçeklerini ortaya çıkarmada yeterli ve her öğrencinin istifâde edebileceği kısa bir tefsir derlemeye çalıştım. İsmi de "'Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fudalâi's-Semâsîr" diye koydum."⁷²

es-Sivâsî, bundan sonra bir mukaddime açarak inzâl, tenzil ve nüzül keyfiyeti; tefsir, te'vil ve aralarındaki farkı; nâsîh, mensûh, Mekkî ve Medenî âyetleri bilmenin, müfessirin ihtiyaç duyduğu hususlar olduğunu söyleyerek bunları ayrı ayrı izâh eder ve bunlarla ilgili farklı görüşleri zikreder.⁷³

Müfessirimiz bu mukaddimeden sonra dirâyet metoduyla Fâtiha Sûresinden başlayarak Nâs Sûresine kadar Kur'ân-ı Kerim'in bütünü şü kriterleri temel olarak tefsir eder:

a) Kur'ân'nın Kur'ân ile tefsiri.

b) Anlaşılması güç olan bazı âyet ve kelimelerin tefsiriyle ilgil Hz. Peygamber'in hadisleri.

⁷¹ es-Sivâsî, 'Uyûnu't-Tefâsîr, vr.2a.

⁷² es-Sivâsî, a.g.e., vr.2a.

⁷³ A. e. , vr.2a-3a.

c) Bir kısım Ashâb ve Tâbiûn'un Kur'ân âyetleriyle ilgili görüş ve rivâyetleri.

d) Ehl-i Kitâb'tan kaynaklanan kıssa ve rivâyetler.

e) Fıkıh, lügat ve nahiv gibi çeşitli ilim dallarında kendilerinden istifâde ettiği âlimler.

f) Müellifin kendi şahsî görüş ve değerlendirmeleri.

Şimdi, Şihâbuddin es-Sivâsî'nin kendilerinden istifâde ettiği ve dikkati çekecek kadar nakilde bulunduğu müfessirleri şu başlıklar altında sıralayıp haklarında bilgi vermeye çalışalım:

A- ASHAB'DAN OLAN MÜFESSİRLER:

1- Abdullah b.Mes'ûd (v.32/653):

Irak tefsîr medresesinin temelini atan İbn Mes'ûd tefsîr, fıkıh, hadis ve kırâet gibi ilimlerde söz sahibiydi.⁷⁴ Medine'de vefat etmiştir.⁷⁵

es-Sivâsî, tefsîrine aldığı diğer rivâyetlerde olduğu gibi İbn Me'sûd'dan naklettiği rivâyetlerde de aynı yöntemi takip ederek sened zincirini zikretmemiştir.

"Uyûnu't-Tefâsîr'de yer alan İbn Mes'ûd'a ait rivâyetlerden örnekler:

Örnek 1:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ ...) قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "مَرُوا بِالْمَعْرُوفِ
وَانْهَوُا عَنِ الْمُنْكَرِ مَا قَبِلَ مِنْكُمْ فَإِنَّ رَدَّ عَلَيْكُمْ فَعَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ ."

"Ey inananlar, siz kendinize bakın..."⁷⁶ âyetini İbn Mes'ûd, "Sizden kabul edildiği sürece iyiliği emrediniz ve münkerden sakındırınız. Eğer size karşı çıkılırsa o zaman siz kendinize bakın" şeklinde tefsîr etmiştir.⁷⁷ Süleyman Ateş de "Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri" adlı eserinde bu âyetin tefsîri sâdedinde şöyle der: "Yüce Allah bu âyetle bize, kendimizi korumamızı emrediyor. İslâm toplumunun, kendini koruyabilmesi için iyiliği emir, kötülükten menetmesi şarttır. Bu olmadığı takdirde toplumun kendini koruması

⁷⁴ Şemsüddin ez-Zehabî, Tezkiretu'l-Huffâz, Beyrut, trz., I,16

⁷⁵ İzzüddin Ali b. Muhammed b. el-Esir, Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, Kahire, 1973, III, 390; ez-Zehabî, Tezkire, I, 14.

⁷⁶ Mâide, 5/105.

⁷⁷ es-Sivâsî, a.g.e., I, vr.148a; Ayrıca bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b.Cerir et-Taberî, Câmi' u'l-Beyân, Mısır, 1388/1968, VII, 94.

zor olur. İyiliği emir, kötülükten nehyetmeyenler, birçok âyette lanetlendiğine göre *emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker* (iyiliği emir, kötülükten menetmek) farzdır. Ancak bunun her çağda uygulanacak yöntemi vardır. İyiliği emir, kötülükten menetmenin yararlı olduğuna inanıldığı sürece bu yapılırsa ama hiçbir yararı olmayacak, ters sonuçlar verecek ise ozaman bu âyetin hükmü gereğince susmak ve kendini korumak tercih edilmelidir.⁷⁸

Örnek 2:

(يحو الله مايشاء ويثبت ...) وقال ابن عمر وابن مسعود: " يحو الله السعادة والشقاوة والرزق والأجل ويثبت ما يشاء . "

Allah, dilediğini siler (dilediğini) bırakır.⁷⁹ şeklindeki âyeti İbn Mes'ûd şöyle tefsir eder: "Allah saâdeti, şekaveti, rızkı ve eceli siler, dilediğini de bırakır."⁸⁰

Örnek 3:

(الم يأتكم نبؤالدين من قبلكم قوم نوح وعاد وثمود والذين من بعدهم لا يعلمهم الا الله ...) قال ابن مسعود: " كذب النسابون " عند قراءه هذه الآية. يعنى انهم يدعون على الأنساب والله تعالى نفى علمها الا عنه

"Sizden öncekilerin: Nûh, Ad ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin -ki onları(n sayısını) Allah'tan başka kimse bilmez- haberi size gelmedi mi?..."⁸¹ İbn Mes'ûd bu âyeti okurken "Nessâbûn (soy bilginleri) yalan söylediler."⁸² dedi. İbn Mes'ûd şunu demek istiyor: "Onlar (geçmiş) soyları bildiklerini iddâ ediyorlar, oysa Yüce Allah bunun bilgisinin sadece kendisinde olduğunu söyler."⁸³

Örnek 4:

(فاذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم) ... قال ابن مسعود: " قرأت على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت ابتداء اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم فقال عليه الصلاة والسلام: قل اعوذ بالله من الشيطان الرجيم . "

⁷⁸ Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul, 1989, III, 75-76.

⁷⁹ Ra'd, 13/39.

⁸⁰ es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 285b; Ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi'u li Ahkâm'l-Kur'ân, Kahire, 1387/1967, IX, 329-330.

⁸¹ İbrâhim, 14/9.

⁸² Bkz. et-Taberî, a.g.e., XIII, 187.

⁸³ es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 287a.

"Kur'ân okuduğün zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."84 İbn Me'sûd şöyle der: "Resûlüllah (s.a.v.)'e Kur'ân arzettim ve O'na "اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم" diyerek mi başlayayım? diye sordum, Hz.Peygamber:'اعوذ بالله من الشيطان الرجيم' şeklinde oku. Cebrâil; Kalem'den, Levh-i Mahfûz'dan bu şekilde bana okuttu.' dedi."85

Örnek 5:

(... ومن لم يحكم بما انزل الله فاولئك هم الكافرون) قال ابن مسعود : " هو عام فى اليهود وغيرهم ."

"...Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte kâfirler onlardır!"86 İbn Mes'ûd, bu hükmün hem Yahûdileri hem başkalarını kapsadığını söyler.87

2- Abdullah b. Abbâs (v.68/687):

Fıkıh, tefsîr ve hadîs sahalarında temayüz etmiş sahâbilerden biri olan88 Abdullah b. Abbâs hicretten üç yıl önce Milâdî 619'da dünyaya gelmiş ve 70 yaşında iken Tâif'te vefat etmiştir.89 Hz. Peygamber onun için "Allahım, onu dine fakih kıl ve ona te'vili öğret" diye duada bulunmuştur.90 es-Sivâsî'nin isim zikrederek en çok rivâyette bulunduğu müfessîr Abdullah b. Abbâs'tır.

İbn Abbâs'a ait tefsirden bazı örnekler:

Örnek 1:

(... يوم ياتى بعض آيات ربك لا ينفع نفسا إيمانها لم تكن آمنت من قبل او كسبت فى إيمانها خيرا ...) ... قال ابن عباس رضى الله عنه : " لا يقبل الله من كافر عملا ولا توبة اذا اسلم حين يراها الا من كان صغيرا يومئذ ، فانه لو اسلم بعد ذلك قبل منه ومن كان مؤمنا مذنباً فتصاب من الذنب قبلت منه لعرفته السابقة مع الله ."

"...Rabbi'nin bâzî âyetleri geldiği gün, daha inanmamış, ya da imânında bir hayır kazanmamış olan kimseye, artık inanması, fayda sağlamaz..."91 İbn Abbâs bu âyetin tefsiri ile ilgili şöyle der: "Yüce Allah, bu âyetleri gördüğünde müslüman olan kâfirin amelini ve tevbesini kabul etmez. Ancak o gün, çocuk

84 Nahl, 16/98.

85 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 311a; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., I, 87.

86 Mâide, 5/44.

87 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 138a; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 190.

88 Şemsüddîn Muhammed b. Ali ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirin, Kahire, 1392/1972, I, 232; Bilmen, a.g.e., I, 241.

89 İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 294.

90 İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe, Kahire, 1392/1972, IV, 143; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Süyûtî, el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, trz. II, 187.

91 En'am, 6/158.

olan böyle değildir. Eğer böyle biri, âyetleri gördükten sonra müslüman olursa onun tevbesi kabul edilir. Mü'min olan bir günahkar da eğer günahından tevbe ederse daha önceden Allah'a olan inancından dolayı tevbesi kabul edilir.⁹²

Örnek 2:

(ولما سكت عن موسى الغضب اخذ الا لواح وفي نسختها هدى ورحمة للذين هم لربهم يرهبون)
... قال ابن عباس : " لما تكسرت الا لواح صام موسى اربعين يوما فردت عليه في لو حين . "

"Öfkesi dinince Mûsâ, levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rab'lerinden korkanlar için yol gösterme ve rahmet vardı."⁹³ İbn Abbâs: "Levhalar kırıldığında Hz. Mûsâ kırk gün oruç tuttu, bunun üzerine (Tevrat yazıları) iki levha üzerinde kendisine iade edildi."⁹⁴ dedi.

Örnek 3:

(الذين آمنوا وعملوا الصالحات طوبى لهم و حسن مآب) ... قال ابن عباس : " طوبى ، قرّة عين و فرح قلب و حياة طيبة . "

"İşte mutluluk ve güzel gelecek, o inanıp güzel işler yapanlarındır."⁹⁵ İbn Abbâs'a göre, âyetteki "tûbâ" kelimesi göz aydınlığı, gönül sevinci ve güzel bir hayat anlamındadır.⁹⁶

Örnek 4:

(و ان منكم الا واردها ...) ... قال ابن عباس رضی الله عنهما : " قد يرد الشيء الشيء ولم يدخله كما يقال : وردت القافلة البلد وان لم تدخله ولكن قربت منه . "

"İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur."⁹⁷ İbn Abbâs bu âyetin tefsirinde şöyle der: "Kimi zaman bir şey (bir kimse) bir şeye uğrar ama onun içine girmez, nasıl ki şehre yaklaşır da ona girmemiş olsa bile 'Kafile şehre uğradı.' denmektedir."⁹⁸

Süleyman Ateş de bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak değişik bazı görüşleri naklettikten sonra şöyle der: "Gaybe âidolan âhiret ahvâlini Allah'tan başka kimse bilmez. Ayetlerin amacı, Allah'a kulluk etmeğe tenezzül etmeyen inatçı kâfirleri uyarmak, korkutmaktır. Kanaatinize göre " وان منكم " âyetinde hitâp

⁹² es-Sivâsî a.g.e., I, vr. 175a; Ayrıca bkz. el-Kurtubî a.g.e., VII, 148.

⁹³ A'râf, 7/154.

⁹⁴ es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 195b; Ayrıca bkz. el-Kurtubî a.g.e., VII, 293.

⁹⁵ Ra'd, 13/29.

⁹⁶ es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 283b; Ayrıca bkz. et-Taberî a.g.e., XIII, 146.

⁹⁷ Meryem, 19/71.

⁹⁸ es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 20b; Ayrıca bkz. el-Kurtubî a.g.e., XI, 136.

bütün insanlara değil Kur'ân'ın muhatabı olan inatçı kâfir ve suçlulardır. "Rabbine andolsun ki onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız, sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız, sonra her milletten Rahman'a en çok karşı geleni ayıracağız, sonra elbette biz kimlerin oraya girmeyi hak ettiğini daha iyi biliriz"⁹⁹ âyetleriyle inkârcı suçluların durumunu belirttikten sonra Yüce Allah, cehennemin çevresinde çökertilecek o kâfirlere hitâben: "Sizin içinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur!" buyuruyor. Bu âyet, tıpkı Allah'ın, şeytana hitâben: "Senden ve onlar içinde sana uyan kimselerden (gelenler ile) cehennemi dolduracağım!"¹⁰⁰ buyurduğu âyet gibidir. Asıl amaç, kâfirlerin uyarılmasıdır. Bundan bütün insanların cehenneme gideceği anlamını çıkarmak, Kur'ân'ın ruhuna terstir."¹⁰¹

Örnek 5:

(و اقسموا بالله جهد إيمانهم ...) وهو ان يقسم الرجل بالله. قال ابن عباس رضى الله
عنهما: "من قال اقسام بالله فقد جهد يمينه ."

"Yeminlerinin vargücüyü Allah'a yemin ettiler..."¹⁰² İbn Abbâs:
"Allah'a yemin ederim' diyen kişi, yeminini pekiştirmiş olur." der.¹⁰³

Örnek 6:

(ومن الناس من يشترى هو الحديث ...) قال ابن عباس رضى الله عنهما : " هو الحديث
الغناء ."

"İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce Allah'ın yolundan şaşırtmak ve onunla alay etmek için eğlence türü sözleri satın alır."¹⁰⁴ İbn Abbâs'a göre
" هو الحديث ", şarkı demektir.¹⁰⁵

⁹⁹ Meryem, 19/68-70.

¹⁰⁰ Sâd, 38/85.

¹⁰¹ Ateş, a.g.e., V, 395.

¹⁰² Nur, 24/53.

¹⁰³ es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 62a; Ayrıca bkz. Abdullah b. Abbâs, Tenviru'l-Mikbâs min Tefsiri İbn-i
Abbâs, Mısır, 1378/1959, s. 298.

¹⁰⁴ Lokman, 31/6.

¹⁰⁵ es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 110a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XXI, 61.

B- TABİUN'DAN OLAN MÜFESSİRLER:

1-Katâde b. Di'âme es-sedûsî el-Basrî (v.107/725):

Katâde b. Di'âme, hafızasının kuvvetli oluşuyla şöhret kazanmış; tefsîr, hadîs ve nesep ilimleriyle Arap diline vakıftı.¹⁰⁶ Amâ olarak 60/680 yılında dünyaya gelen Katâde 57 yaşında iken Vâsî'ta vefat etti.¹⁰⁷

es-Sivâsî'nin tefsîrinde Katâde'den gelen bazı rivâyetler:

Örnek 1:

(قال يا قوم ارايتم ان كنت على بينة من ربى ... وانتم لها كارهون) لا تريدونها قال قتادة : " لو قدر الانبياء ان يلزموا قومهم لألزموهم ولكن لا يقدرون ، اذ لا يقدر على ذلك الا الله تعالى . "

"(Nûh) dedi ki: 'Ey kavmim, bakın, ya ben Rabbinden bir kanıt üzerinde isem ve (Rabbim), kendi katından bana bir rahmet vemiş de o rahmet sizin gözlerinizden gizli kalmış ise? Şimdi siz onu istemezken biz sizi ona zorla mı sokacağız?"¹⁰⁸ Katâde bu âyetin tefsîrinde şöyle der: "Eğer peygamberler kavimlerini (inanmaya) zorlayabilselerdi bunu yapacaklardı; ancak buna güc yetiremezlerdi. Çünkü buna Yüce Allah'tan başka kimsenin gücü yetmez."¹⁰⁹

Örnek 2:

(عسى ربكم ان يرحمكم وان عدتم عدنا) اى ان رجعتم عن توبتكم الى المعصية رجعتنا الى عقوبتكم . قال قتادة : " فعادوا فبعث الله محمدا عليه السلام فهم يعطون الجزية عن يد وهم صاغرون . "

"Belki Rabbiniz size acır, ama siz (bozgunculuğa) dönerseniz, biz de (sizi cezalandırmaya) döneriz."¹¹⁰ Katâde der ki: "Onlar (bozgunculuğa) döndüler, bunun üzerine Allah (c.c.) Hz. Muhammed (s.a.v.)'i elçi olarak gönderdi ve onlar küçümlük elleriyle cizye verdiler."¹¹¹

Örnek 3:

106 ed-Dâvûdî, a.g.e., II, 43.

107 A.e., II, 44; Bilmen, a.g.e., I, 285.

108 Hûd, 11/28.

109 es-Sivâsî a.g.e., I, vr. 249a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XII, 29.

110 İsrâ, 17/8.

111 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 317b-318a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XV, 44.

(ويقول الذين آمنوا لولا نزلت سورة فاذا نزلت سورة محكمة ... ينظرون اليك نظرا المعشى عليه من الموت ...) عن قتادة رضى الله عنه : " كل سورة ذكر القتال فهي محكمة . "

"İnananlar: (Savaş hakkında) bir sûre indirilmeli değil miydi? derler. Fakat hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan sözedilince kalblerinde hastalık bulunanların, sana, ölümden bayılmış kimsenin bakışı gibi baktıklarını görürsün."¹¹² Katâde, savaşın zikredildiği her sûrenin muhkem olduğunu söyler.¹¹³

Örnek 4:

(ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح وجعلناها رجوما للشياطين واعتننا لهم عذاب السعير)
ای الوقود . عن قتادة رضى الله عنه " خلق الله النجوم لثلاثة : زينة للسماء ورجوم للشياطين
وعلامات تهتدون بها . "

"Andolsun biz, en yakın göğü lambalarla süsledik ve onları, şeytanlar için taşlamalar yaptık. Ve onlara çilgın ateş azâbını hazırladık."¹¹⁴ Katâde şöyle der: "Allah (c.c.), yıldızları üç şey için yaratmıştır: Göğü süslemek; şeytanları taşlamak ve kendileriyle yol tayin edeceğiniz alâmet olmaları."¹¹⁵

2- Hasan el-Basrî (v.110/728):

es-Sivâsî'nin isim tasrih ederek en çok rivâyette bulunduğu müfessirlerden birisi de Hasan el-Basrî'dir. Hz. Ömer'in hilâfetinin son döneminde dünyaya gelen¹¹⁶ ve Mekke ekolüne mensup müfessirlerden biri olan el-Hasn çok güzel vaz veren; Allah'ın Kitabını, Resûlünün sünnetini, helâl ve haram hükümlerini çok iyi bilen takva sahibi biriydi.¹¹⁷

Müfessirlerin üçüncü tabakasında bulunan ve 98 yaşında iken vefat eden Hasan el-Basrî'nin, birçok kişinin rivâyette bulunduğu bir tefsiri vardır.¹¹⁸

Hasn el-Basrî'nin tefsirinden örnekler:

Örnek 1:

قال الحسن : " اذا دخل اهل النار النار واهل الجنة الجنة يلوم اهل النار ابليس ويقولون : انت

112 Muhammed, 47/20.

113 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 184b; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XXVI, 54.

114 Mülk, 67/5.

115 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 231b; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XXIX, 3-4.

116 Taşköprüzâde, Miflâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde, Kahire, 1388/1968, II,24

117 Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, et-Tefsîr ve'l-Müfssirûn, matbaatu's-Sa'âde, 1396/1976, I,124.

118 A.e., I, 72; ed-Dâvûdî, a.g.e., I, 147.

الذى اضللتنا عن طريق الحق فى الدنيا . فيقوم ابليس مجيبا عن قولهم ويصعد على منبر من النار خطيبا بالقول الحق ليزداد حسرتهم وندامتهم فيجتمع عليه الكفار باللائمة من الجن والانس ويخطبهم فى النار . وهو المراد بقوله: (وقال الشيطان لما قضى الامر ان الله وعدكم وعد الحق ...

Hasan el-Basrî, İbrâhim sûresinin 22. âyetinin tefsîri münâsebetiyle şöyle der: "Ateş ehli ateşe, cennet ehli de cennete girdiklerinde ateş halkı şeytana serzenişte bulunarak 'dünyada, hak yoldan bizi sen sapıttırdın.' derler. Bunun üzerine şeytan, sözlerine cevap vermek için kalkar. üzüntü ve pişmanlıkları artsın diye ateşten bir minberin üzerine çıkıp gerçeği anlatır, cin ve insanlardan olan kâfirler başına toplanır onu kınarlar, o da onlara ateşte hitâbeder. İşte Yüce Allah'ın: 'İş bitirildikten sonra şeytan şöyle dedi: 'Allah size gerçek va'detti, ben de size va'dettim ama ben sözümünden caydım...' sözünden kastedilen budur."¹¹⁹

Örnek 2:

قال الحسن : " وجوه الناس يوم القيامة الى السماء لا ينظر احد الى احد ولا يطرق جفنيه وهو معنى قوله: (لا يرتد اليهم طرفهم ...)

Hasan şöyle der: "Kıyamet gününde insanların yüzü göğe yöneliktir. kimse kimseye bakmaz ve kirpiklerini kırpamaz."¹²⁰ İşte Yüce Allah'ın, "...Bakışları kendilerine dönmez..."¹²¹ sözünün anlamı budur.¹²²

Örnek 3:

(من عمل صالحا من ذكر او انثى وهو مؤمن فلنحيينه حياوة طيبة ...) قال ابن عباس و الحسن : "القناعة ."

"Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu hoş bir hayatla yaşatır..."¹²³ Hasan'a göre âyetteki " حياوة طيبة " sözünden maksat kanaattir.¹²⁴

Örnek 4:

(ومن اعرض عن ذكرى فان له معيشة ضنكا ...) قال الحسن رحمه الله : " هو الرقوم ... "

119 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 288b-289a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XIII, 201.

120 Bkz. et-Taberî, a.g.e., XIII, 239.

121 İbrâhim, 14/43.

122 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 292a.

123 Nahl, 16/97.

124 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 311a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XIV, 171; el-Kurtubî, a.g.e., X, 174.

"Kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için de dar bir geçim vardır..."¹²⁵ Hasn el-Basriye göre "dar bir geçim"den maksat "zakkum"dur.¹²⁶

es-Sivâsî, yukarıda örneklerle verdiğimiz tefsîr kaynaklarının yanı sıra az da olsa şu müfessirlerden de rivâyette bulunmuştur: Hz. Ali,¹²⁷ Hz. Aişe,¹²⁸ Atâ,¹²⁹ Said b. Cübeyr,¹³⁰ Mücâhid,¹³¹ İkrime,¹³² Şa'bi,¹³³ Mukatil,¹³⁴ es-Suddî,¹³⁵ Veki,¹³⁶ Ebû Said el-Hanifi,¹³⁷ el-Asmaî,¹³⁸ Zemahşerî,¹³⁹ Sufyân es-Sevri,¹⁴⁰ Ka'bu'l-Ahbâr,¹⁴¹ el-Vâhidî,¹⁴² Ebu'l-Leys,¹⁴³ Şureyh,¹⁴⁴ İbn Ömer.¹⁴⁵

Müfessirimiz, diğer kaynaklarında olduğu gibi tefsîr kaynaklarını da az zikrederek tasrih eder. Bunun yerine çoğunlukla, " قيل " ve çok nâdir olarak da,

" قال بعض المفسرين ", " قال اكثر المفسرين ", " قال المفسرون ", " قال بعضهم ", " وهو منقول عن اهل التفسير "

diyerek âyetleri tefsîr eder.

Bu konuyla ilgili bazı örnekler:

Örnek 1:

(خا لدين فيها ...) اى فى اللعنة. قيل: " المراد من الناس المؤمنون خاصة وقيل : جميع الناس ، لأن المخالفين يلعن بعضهم بعضا يوم القيامة ولعنتهم عذاب النار . "

"Ebediyen lânet içinde kalırlar..."¹⁴⁶ Kimisi, (önceki âyette geçen) " الناس " kelimesinden maksadın sadece mü'minler olduğunu der. Kimisi de,

125 Tâhâ, 20/124.

126 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 31a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XVI, 22b.

127 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 214b,280b,281b,296b; II, vr. 59b,69b,141b,227a,228a.

128 A.e., I, vr. 165b,178b,285a,327b; II, vr. 86b,115a.

129 A.e., I, vr. 308b.

130 A.e., I, vr. 149a,212b,285b.

131 A.e., II, vr. 22a,222a,226a.

132 A.e., I, vr. 197b,265b,322a; II, vr. 189b.

133 A.e., I, vr. 35b.

134 A.e., II, vr. 118a.

135 A.e., II, vr. 149a.

136 A.e., II, vr. 180a.

137 A.e., II, vr. 273a.

138 A.e., I, vr. 267b.

139 A.e., I, vr. 108a.

140 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 91b,113b.

141 A.e., I, vr. 125a, 260a,280a.

142 A.e., II, vr. 256b.

143 A.e., I, vr. 2b; II, vr. 262a.

144 A.e., I, vr. 148b.

145 A.e., I, vr. 285b,327b.

146 Bakara, 2/162.

bundan maksadın bütün insanlar olduğunu söyler; çünkü inanmayanlar da kıyâmet gününde birbirine lânet ederler. Lânetleri ise ateş azabıdır.¹⁴⁷

Örnek 2:

(... ربنا لاتؤاخذنا ان نسينا او اخطأنا ...) وقيل معنى قوله " ان نسينا " ان تركنا الامر ومعنى " اخطأنا " تعمدنا الخطأ . وقيل المراد بالخطاء والنسيان: " ما هما مسيبان عنه من التفريط والإغفال . "

"...Rabbimiz, unuttur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma..."¹⁴⁸ Kimisi der ki, " nin manası da, "اخطأنا" "Emri terkedersek". " ان نسينا " sözünün anlamı "Bile bile hata yaparsak"tır. Kimisi de hata ve nişvândan kasedilenin bunlara sebep olan tefrit ve gaflet olduğunu söyler.¹⁴⁹

Örnek 3:

(وما ارسلنا من رسول الا ليطاع باذن الله ...) اى بسبب ان امر الله المعبوث اليهم ان يطيعوه لان طاعته طاعة الله ومعصيته معصية الله . وقيل معناه: " بتيسير الله او بتوفيقه فى طاعته ويطاعته بطاع الله . "

"Biz hiçbir elçiyi, Allah'ın izniyle itâat edilmekten başka bir amaçla göndermedik..."¹⁵⁰ Yani, "Allah'ın, kendilerine elçi gönderilenlere, elçiye itâat etmelerini emretmesi sebciyle." Çünkü elçiye itâat etmek Allah'a itâat etmektir, ona isyan etmek de Allah'a isyan etmektir. Kimisine göre de manası şudur: "Elçiye itâat etme konusunda Allah'ın kolaylık sağlaması veya onları muvaffak kılmasıyla... Elçiye itâat etmekle de Allah'a itâat edilir."¹⁵¹

Örnek 4:

(... فانه كان للاوابين غفورا) قيل " الاواب " ، هو الذى يذنب ثم يرجع عن ذنبه ويتوب . وقيل " الاوابون " ، هم الذين يصلون صلاة الضحى ... وقيل هم الذين يصلون بين المغرب والعشاء فان الملائكة تحف بهم .

"...Şüphesiz ki O, tevbe edenleri bağışlayandır."¹⁵² Kimisine göre "el-evvâbûn"dan maksat, günah işleyen sonra günahından dönüp tevbe edendir. Kimisine göre de bundan maksat, kuşluk namazını kılanlardır. Diğer bazıları da

147 es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 33a.

148 Bakara, 2/286.

149 es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 62b.

150 Nisâ, 4/64.

151 es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 108a.

152 İsrâ, 17/25

onların, akşam ve yatsı namazları arasında namaz kılanlar olduğunu söyler. Çünkü melekler onları kuşatırlar.¹⁵³

Örnek 5:

(... ويقولون يا ويلتنا ما لهذا الكتاب لا يغادر صغيرة ولا كبيرة الا احصاها) اى عدها واثبتها فيه .
قيل الصغيرة كالتبسم والكبيرة كالتفهفة . و قيل الصغيرة كالمسيس والكبيرة كالزنا .

"... Vah bize, bu kitaba da ne oluyor, küçük büyük hiçbir şey bırakmıyor, herşeyi sayıp döküyor!..."¹⁵⁴ Kimisi küçüğe örnek, "tebessüm"ü, büyüğe örnek, "kahkaha"yı getirir. Kimisi de küçüğe, "(yabancı bir kadına) dokunma"yı, büyüğe, "zinâ"yı örnek getirir.¹⁵⁵

Örnek 6:

(والله يسجد ما فى السموات وما فى الارض من دابة...) بيان لما فيها على تقدير ان يكون فى السماء خلق يدبون ، وهو منقول عن اهل التفسير او بيان لما فى الارض ان لم يقدر ذلك فى السماء .

"Göklerde ve yerde bulunan canlıların, meleklerin hepsi Allah'a secde ederler, onlar asla büyüklük taslamazlar"¹⁵⁶ âyetindeki " من دابة " ifâdesi, gökte yürüyen yaratıkların olması varsayımıyla "göklerde olanlar"ın beyanıdır. Bu görüş, tefsîr ehlinde nakledilmiştir. Şayet gökte, yürüyen yaratıklar varsayılmazsa, o zaman "yeryüzünde olanlar"ın beyanıdır.¹⁵⁷

Örnek 7: (انى انا ربك ... وقال اكثر: "المفسرين انها نور الرب تعالى . "

Ben,(evet) Ben senin Rabbinim!..."¹⁵⁸ Müfessirlerin çoğu, Hz. Mûsâ'nın gördüğü ateşin Yüce Allah'ın nuru olduğunu söyler.¹⁵⁹

Örnek 8:

(فى جدها جبل من مسد) ... وقال بعض المفسرين : " هو سلسلة من حديد زرعها سبعون
زرعا فى عنقها فى النار ... "

153 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 320a.

154 Kehf, 18/49.

155 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 7b.

156 Nahl, 16/49.

157 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 305a.

158 Tâhâ, 20/12.

159 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 23a.

"Boynunda hurma lifinden bir ip olacaktır."¹⁶⁰ Bazı müfessirler, bu ipin, ateşte Ebû Leheb'in karısının boynunda 70 kulaç uzunluğunda demirden bir zincir olduğunu söyler.¹⁶¹

II-METODU

A-RİVAYET YÖNÜNDEN ÖZELLİĞİ:

et-Tefsîr bi'l-me'sûr, diğer bir ifâdeyle rivayet tefsîri, âyetlerden kastedilene anlamak için yine bizzat Kur'ân'daki başka âyetlere, Hz. Peygamber'in hadislerine ve konuyla ilgili Sahâbe görüşlerine dayanarak izâh etme metodudur.¹⁶²

1- Kur'ân'nın Kur'ân'la Tefsîri:

Kur'ân tefsîr edilirken müfessirin başvuracağı ilk kaynak şüphesiz yine Kur'ân'nın kendisidir. Çünkü Kur'ân'da mücmel geçen bir husus, diğer bir yerinde beyan edilmiş; bir yerinde umum ifâde eden bir âyet, diğer bir âyetle takyid edilmiştir. Kur'ân'daki bir takım kıssalar bir yerde gayet kısa ve öz lü anlatılmalarına rağmen aynı kıssalar diğer bir yerde geniş bir biçimde izâh edilmiştir. İşte bu sebepten dolayı İslâm bilginleri, Kur'ân'nın Kur'ân'la yapılan tefsîri, en güzel tefsîr olarak kabul etmişlerdir.¹⁶³

es-Sivâsî de seleflerine uyararak tefsîrinde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsîrine birçok yerde başvurmuştur.

Konuyla ilgili bazı örnekler:

Örnek 1:

(يُوتَى الْحِكْمَةَ مِنْ شَاءٍ وَمَنْ يُوْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ...) اى خيرا يتزايد ولا ينقص
وهو خير الآخرة بخلاف خير الدنيا فانه ينقص ويقل ولا يتزايد لقوله تعالى : " قل متاع الدنيا قليل

"Hikmeti dilediğine verir. Hikmet verilen kimseye çok hayır verilmiştir..."¹⁶⁴ Müellifimize göre, âyette geçen "çok hayır"dan maksat âhîret

160 Mesed, 111/5.

161 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 275b.

162 Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân, el-Halebî matbaası, trz. II, 12.

163 Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân e.l-Halebî matbaası, 1391/1972, II, 175-176; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm, Kahire, 1376/1956, I, 3; es-Süyûtî, a.g.e., II, 175-176.

164 Bakara, 2/269.

hayırdır; çünkü Nisâ sûresinin 77. âyetinde dünya geçiminin az bir şey olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁵

Örnek 2:

(... وامهاتكم اللاتي ارضعنكم واخواتكم من الرضاعة ...) ... والرضاع لا يحرم الا قبل استكمال الحولين لقوله تعالى : " ... حولين كاملين لمن اراد ان يتم الرضاعة ... "

"Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız...sizi emziren analarınız, süt bacılarınız..."¹⁶⁶ Süt emzirmenin, evliliği haram kılabilmesi için, süt emmen bebeğin iki yaşını aşmaması gerekir. İki yaşını geçen çocuğa süt vermek evliliğe mâni değildir. Çünkü Yüce Allah Bakara sûresinin 233. âyetinde şöyle buyurmuştur: "Anneler, çocuklarını -emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için- tam iki yıl emzirler..."¹⁶⁷

Örnek 3:

(افمن حق عليه كلمة العذاب ...) وهي " ... لاملأن جهنم من الجنة والناس اجمعين. "

"Üzerine azâb kararı hak olanı mı, sen ateşte bulunanı mı kurtaracaksın?"¹⁶⁸ Ayetteki "kelimetu'l-azâb"dan maksadın ne olduğu şu âyetle (Hûd, 11/119; Secde, 32/13) açıklanıyor: "Mutlaka cehennem, cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla tamâmen dolduracağım".¹⁶⁹

Örnek 4:

(فاصبر كما صبر او لوا العزم من الرسل ...) من فيه تبيين وهو نوح وهود وصالح ولوط وشعيب وموسى وغيرهم سوى آدم لقوله تعالى : " ... ولم نجد له عزما " وسوى يونس لقوله تعالى : " ... ولا تكن كصاحب الحوت ... "

"O halde sen de, azim (ve irâde) sâhibi elçilerin sabrettikleri gibi sabret..."¹⁷⁰ Azim sâhibi peygamberler, Nuh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb, Mûsâ, Muhammed ve diğer peygamberlerdir. Hz. Adem, Tâhâ sûresi "... Biz onda bir azim (ve sebat) bulmadık" 115. âyetiyle, Hz. Yunus da Kalem sûresi "...Balık sâhibi (Yunus) gibi olma..." 48. âyetiyle bu azim sâhibi peygamberlerden sayılmamaktadırlar.¹⁷¹

Örnek 5:

165 es-Sivâsi, a.g.e.i I, vr.58a.

166 Nisâ, 4/23.

167 es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 99b.

168 Zümer, 39/29.

169 es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 149b.

170 Ahkaf, 46/35.

171 es-Sivâsi, a.g.e., II, vr. 182a.

(من الجنة والناس) بيان للذى يوسوس اذ الشيطان جنى وانسى قال تعالى : " ... شياطين الانس

والجن ... "

"Gerek cinlerden, gerek insanlardan (olan bütün vesvesecilerin şerrinden Allah'a sığınırım)." ¹⁷² Bu âyet, daha önce geçen "Vesvese veren" ifâdesinin beyanıdır. Zira şeytan hem cinlerden hem de insanlardan olur. Bunun delili, En'âm sûresinin şu 112. âyetidir: "Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık..." ¹⁷³

2- Kur'ân'ın Sünnetle Tefsîri:

Müfessir, bir âyetin tefsîrini Kur'ân'da bulamayınca Hz. Peygamber'in sünnetine başvurur. Çünkü Ashâb da anlamakta güçlük çektikleri âyetlerin anlamlarını Peygamber efendimize sorar, o da onlara açıklamalarda bulunurdu. ¹⁷⁴ Şüphesiz Hz. Peygamber'in açıklamaları da yine Kur'ân-ı Kerim'den kaynaklanmaktaydı. ¹⁷⁵ İşte bunun için, mü'minlere düşen görev Peygamber'in sünnetine uymaktır. ¹⁷⁶ Hz. Peygamber'in Kur'ân'la ilgili hadisleri incelendiğinde ya âyetlerdeki hükümleri aynen tekrarlayıp pekiştirmekte veya mücmelini beyan, müşkilini tavih, müphemini tayin, umumunu tahsis etmektedir.

Müfessirimiz es-Sivâsî, Kur'ân-ı Kerimi sünnetle tefsîr etmeye oldukça ağırlık verdiğini görmekteyiz. Şimdi bununla ilgili bazı örnekleri şu başlıklar altında incelemeye çalışalım:

a) Kur'ân'ın hükmünü açıklayarak te'yid eden hadis örnekleri:

Örnek 1:

(وانفقوا فى سبيل الله ولا تلقوا بايديكم الى التهلكة ...) اى الهلاك بالبخل وترك الجهاد لانه سببه . قال عليه الصلاة والسلام : " من مات ولم يغز ولم يحدث نفسه بغزو مات على شعبة من النفاق . "

"Mallarınızı Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın..." ¹⁷⁷ Ayette, "Allah yolunda infâk etmemek ve cihadı terk etmekle kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." diye buyruluyor. Hz.

¹⁷² Nâs, 114/6.

¹⁷³ es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 277a; Diğer bazı örnekler için bkz. es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 4a, 10a, 12b, 13a, 42a, 48a, 55a, 58b, 113a, 169b, 175b, 191a, 208a, 214a, 237a, 261a, 267b, 282b, 288a, 294a, 300b, 306a; II, vr. 20b, 103b, 137a, 163a, 166a, 261b.

¹⁷⁴ ez-Zehabî, et-Tefsîr ve'l-Müfessirün, I, 45.

¹⁷⁵ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, er-Risâle, Mısır, 1388/1969, s. 52.

¹⁷⁶ A.e., s. 51.

¹⁷⁷ Bakara, 2/195.

Pegamber de bu hususu destekleyip cihad etmemenin kötü neticesini şöyle bildirmektedir: "Kim savaşmadan ve savaş etmeyi kendi nefsinden geçirmeden ölürse, bir çeşit nifak üzerine ölmüş olur"¹⁷⁸,¹⁷⁹

Örnek 2:

(وان كان ذو عسرة فنظرة الى ميسرة وان تصدقوا خير لكم ان كنتم تعلمون) ... قال عليه الصلاة والسلام : " من انظر معسرا او وضع له اتجاه الله من كرب يوم القيامة . "

"Eğer (borçlu) darlık içinde ise, bir kolaylığa çıkıncaya kadar beklemek (lazımdır). Eğer bilerseniz (verdiğiniz borcu, eli darda olan borçluya) sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."¹⁸⁰ Hz. Peygamber de âyet-i kerimenin içerdiği manayı şu hadisi ile te'yid etmektedir: "Kim darda olan (borçlu)ya mühlet verir veya borcunu silerse, Allah da onu kıyâmet gününün sıkıntılarından kurtarır"¹⁸¹,¹⁸²

Örnek 3:

(خذ العفو ...) اى المساهلة بالناس فى الدين ولا تشق عليهم بالكلفة حتى لا ينفروا ، ومنه قوله عليه السلام : " يسروا ولا تعسروا . "

Müfessirimize göre, A'râf Sûresinin 199. âyetinin başında geçen "Affı al" ifâdesi, "Nefret etmesinler diye, din konusunda insanlara kolaylık göster, zorluk gösterme" anlamındadır. Bu görüşünü de Hz. Peygamberin "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız"¹⁸³ şeklindeki hadisiyle takviye etmektedir.¹⁸⁴

Örnek 4:

(ليحملوا اوزارهم كاملة يوم القيامة ومن اوزار الذين يضلونهم بغير علم ...) قال عليه السلام : " من دعا الى هداية كان له من الاجر مثل اجور من تبعه لا ينقص من اجورهم شيئا . "

178 Ebû Abdîrrahman b. Şuayb, Süneni, İstanbul, 1401/1981, Kitabu'l-Cihad (25), bab:2 (VI, 8); Müsli b. el-Haccac en-Neysâbüri, el-Câmi'u's-Sahih, İstanbul, 1401/1981, Kitabu'l-İmâre,(33), bab: 47, nr. 158 (II, 1517).

179 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 40a.

180 Bakara, 2/280.

181 Müslim, a.g.e.,K. ez-Zühd (53), bab: 18, nr. 74 (III, 2351); Ahmed b. Hanbel, Müsned, İstanbul, 1402/1982, I, 327; II, 359; III, 427; V, 351; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, Sünen, İstanbul, 1401/1981, K. el-Buyu', (12), bab: 67, nr. 1306 (III, 599).

182 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 60a.

183 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahih, İstanbul, 1401/1981, Kitabu'l-İlm (3), bab: 11 (I, 25).

184 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 203a.

"Ki kıyâmet günü hem kendi veballerini tam olarak yüklensinler, hem de bilgisizce saptırdıkları kimselerin veballerinden bir kısmını..."¹⁸⁵ Bu âyetin ihtiva ettiği anlam, Hz. Peygamber'den rivâyet edilen şu hadisle daha da muşahhas hale getirilmektedir: "Başkalarını doğruluğa çağıran kimseye kendisine uyanların sevabı gibi sevab verilir ve onların sevabından da hiçbir şey eksilmez. Sapıklığa çağıran kimseye de ona uyanların günahı gibi günah verilir ve günahlarından da hiçbir şey eksilmez"¹⁸⁶ "187

Örnek 5:

(وانكحوا الايامى منكم والصالحين من عبادكم وامائكم ان يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله)
... عن النبي صلى الله عليه وسلم : " التمسوا الرزق بالكاح . "

"İçinizden bekârları ve köle ve câriyelerinizden iyileri evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah, lütfiyle onları zengin eder."¹⁸⁸ Ayette, fakirlik korkusuyla evlenmekten çekinilmemesi gerektiği ifâde edilmektedir. Çünkü Yüce Allah, Fakir olduğu halde evlenenleri zengin edeceğini söylemektedir. Hz. Peygamberden rivâyet edilen "Evlenmek süretiyle zengin olmaya çalışınız"¹⁸⁹ hadisi de âyet-i kerimenin ihtiva ettiği manayı desteklemektedir.¹⁹⁰

B) Kur'ân'nın mücmelini beyân, müşkilini tavzih, mübhemini tayin ve umûmunu tahsis eden hadis örnekleri:

Örnek 1:

(... وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود ...) ... روى عن ابى حاتم انه قال : " اخذت خيطين فجعلت انظر اليهما فما تستين الأسود من الأبيض ما لم يسفر الصبح فا تيت رسول الله صلى الله عليه وسلم فاخبرته بذلك فتبسم فقال : انك لعريض القفاء عما هو سواد الليل وبياض النهار . "

"...Şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırıldıncaya kadar yeyin, için..."¹⁹¹ Ayette geçen " الخيط الأبيض : beyaz ip"; " الخيط الأسود : siyah ip" ifâdelerinin zâhiri manalarına göre hareket eden Adıyy b. Hâtim şöyle der: "İki tane ip alıp onlara bakmaya koyuldum, fakat sabah sararmadan siyah ip beyaz ipinden ayırıldımiyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek

185 Nahl, 16/25.

186 Müslim, a.g.e., K. el-İlm (47), bab: 16, nr. 16 (III, 2060); Tirmizi, a.g.e., K. el-İlm (42), bab: 15, nr. 2674 (V,43).

187 es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 302a-302b.

188 Nur, 24/32.

189 İsmâil b. Muhammed el-Aclûni, Keşfu'l-Hafa, Beyrut, 1405/1985, I.202; Ayrıca benzer hadis için bkz. el-Hâfiz Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Neysâbüri, el-Müstedrek, Beyrut, trz, II, 161.

190 es-Sivâsi, a.g.e., II, vr. 59.

191 Bakara, 2/187.

durumu kendisine bildirdim, Hz. Peygamber tebessüm ederek: 'Sen kalın kafalısın (anlayışın kıttır), hayır onlar gecenin siyahlığı ile gündüzün beyazlığıdır.' dedi.¹⁹² Hz. Peygamber'in bu hadisiyle âyetten neyin kastedildiği aydınlığa kavuşmuş oldu.¹⁹³

Örnek 2:

(حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى ...) ... قيل هي صلاة الفجر لأنها بين صلواتي الليل و صلواتي النهار وقيل صلاة الظهر لأنها في وسط النهار وقيل صلاة العصر لحديث ورد فيها وهو قوله عليه السلام يوم الأحزاب : " شغلون عن الصلاة الوسطى صلاة العصر ما لأ الله بيوتهم نارا."

"Namazları ve orta namazı koruyun..."¹⁹⁴ Ayetteki " الصلاة الوسطى : orta namaz"dan hangi namazın kastedildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimine göre sabah namazıdır; çünkü o. gecenin iki namazı ile gündüzün iki namazı arasındadır. Kimisine göre de öğle namazıdır; çünkü gündüzün ortasındadır. Kimisi de Hz. Peygamberin Hendek savaşı gününde söylediği: "Bizi, orta namaz olan ikindi namazından alıkoydular. Allah, evlerini ateşle doldursun"¹⁹⁵ hadisine dayanarak "orta namaz"ın, ikindi namazı olduğunu iddia eder.¹⁹⁶

Örnek 3:

(... من يعمل سوءا يجز به ...) ولا ينفعه تمنيه وهو عام في حق غير التائب وقيل عام في الكل لما رواه انه لما نزل شق ذلك على المسلمين فقال ابو بكر : " كيف الفلاح بعد هذه الآية يا رسول الله؟ " فقال عليه السلام : " الست تمرض الست تحزن الست يصيبك البلوى - اى الشدة - فذلك كله جزاؤه ."

"...Kötülük yapan, onunla cezalandırılır..."¹⁹⁷ Müfessirimize göre, yaptığı kötülükle cezalandırılacak kişi, tevbe etmeyendir. Yukarıda zikredilen hadise dayanan bir görüşe göre ise, âyet herkesi kapsamaktadır; ancak şu var ki, kötülük yapanın çekeceği ceza, mutlak manada cehennem cezası değildir. Çünkü bu âyet nazil olduğunda "Bu âyetten sonra, nasıl kurtulunur?" diye kaygılarını ifâde eden Hz. Ebû Bekir'e, Peygamber Efendimiz: "Sen hastalanmaz mısın, sen üzülmez misin, sana sıkıntı dokunmaz mı? İşte bütün bunlar, yapılan kötülüğün

¹⁹² Buhâri, a.g.e., K. et-Tefsîr (65), bab: 28 (V, 156).

¹⁹³ es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 38a.

¹⁹⁴ Bakara, 2/238.

¹⁹⁵ Buhâri, a.g.e., K. et-Tefsîr (65), bab: 42 (V, 162); Ahmed b. Hanbel, a.g.e., I, 79, 81, 82, 113, 122, 135, 137, 146, 150, 152, 404, 456.

¹⁹⁶ es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 51a.

¹⁹⁷ Nisâ, 4/123.

cezasıdır."198 diyerek âyette kapalı bir şekilde geçen cezadan neyin kastedildiğini izâh etmiştir.199

Örnek 4:

(يا ايها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوتا غير بيوتكم حتى تستأنسوا ...) عن النبي صلى الله عليه وسلم فى معنى الإستئناس حين سئل عنه فقال : " هو ان يتكلم الرجل بالتسبيحة والتكبير والتحميدة يتنحى يؤذن اهل البيت . "

"Ey inananlar, kendi evlerinizden başka evlere, izin alıp halkına selâm vermeden girmeyin..."200 "İst'inâs"ın ne anlama geldiğini soran kişiye Hz. Peygamber şöyle izâhta bulunmuştur: "Kişi tesbih, tekbir ve tahmid ile ses çıkarır, öksürür; böylece ev halkından izin ister"201,202

Örnek 5:

(... ولا يغتب بعضكم بعضا...) سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الغيبة فقال: " ان تذكر اخاك بما يكره فان كان فيه فقد اغتبتته وان لم يكن فيه فقد بهدته."

"...Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin..."203 Ayette kapalı geçen "giybet"ten neyin kastedildiği Hz. Peygamber'e soruldu. O da şöyle cevap verdi: "Kardeşini hoşlanmadığı bir şeyle anmandır. Eğer söylediğin şey onda varsa giybetini yapmış olursun; eğer o şey onda yoksa ona iftira atmış olursun"204,205

Örnek 6:

(يا ايها الذين آمنوا اذا نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا ...) اى امضوا واذهبوا بالسكون والوقار وليس المراد من السعى الإسراع لقوله صلى الله عليه وسلم : " اذا اقيمت الصلاة فلا تأتوها تسعون ولكن ايتوها وعليكم السكينة والوقار . "

"Ey inananlar, Cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman, Allah'ı anmağa koşun..."206 Müfessirimize göre, âyetteki " اسعوا : koşunuz" emrinden amaç, koşmak değil; ağırbaşlı ve vakarla namaza gitmektir. Zira Hz. Peygamber

198 Bkz. İbn Kesir, a.g.e., I, 558.

199 es-Sivâsi, a.g.e., I, vr. 118b.

200 Nur, 24/27.

201 İbn Kesir, a.g.e., III, 281.

202 es-Sivâsi, a.g.e., II, vr. 58b.

203 Hucurât, 49/12.

204 Tirmizî, a.g.e., K. el-Birr (28), bab: 23, nr. 1934 (IV,329); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahman ed-Dârimî, Sünen, İstanbul, 1401/1981, K. er-Rikâk (20), bab: 6 (s. 695).

205 es-Sivâsi, a.g.e., II, vr. 192a.

206 Cum'a, 62/9.

(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Namaz kılma vakti geldiğinde namaza koşa koşa gitmeyiniz, fakat sukûnet ve vakarla (ağır ağır) gidiniz"²⁰⁷ "208

Verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, müellifimiz es-Sivâsî, Kur'n-ı Kerimi sünnetle tefsîr etme konusuna oldukça önem vermektedir.²⁰⁹ Ancak ne var ki, yaptığımız incelemede hadislerin hiçbirinde sened zikrettiğine rastlayamadık. Bunların sıhhat dereceleri hakkında kesin bir şey söyleyemiyoruz. Çünkü bütün hadisleri tahric etme imkanını bulamadık. Ancak değişik münasebetlerle örnek olmak üzere sunduğumuz hadislerin bir kısmının sahih hadis kitaplarında bulunduğunu, bir kısmının başta Taberî olmak üzere diğer tefsîr kitaplarında geçtiğini müşahade ettik. Bununla birlikte aşağıda vereceğimiz örnekte olduğu gibi sahih kitaplarında bulunmayan mevzu hadislere de rastladık: " قال عليه الصلاة والسلام : " لا يدخل الجنة ولد الزنا ولا ولد ولده. "

Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Ne zinâ çocuğu ne de onun çocuğunun çocuğu cennete girer"²¹⁰ "211

Hadislerden istifâde ettiği hususlara dâir ise kısaca şunları söylememiz mümkündür:

1- Ayetlerin içerdiği anlam ve hükümleri te'yid eden hadislerle çok fazla yer vermiştir.

2- Kur'ân'daki bazı müşkil, müphem ve mutlak olan lafızlardaki ibhâmı giderici veya takyid edici özelliklere sahip hadislerle de bir hayli başvurmuştur.

3- Yeri geldikçe fikhî hükümlere dayanak olan hadislerle de yer verdiği görülmektedir.

3-Kur'ân'ın Sahâbe Kavilleriyle Tefsîri:

Kur'ân'ın tefsîrinde üçüncü kaynak, âyetlerin izâhiyle ilgili sahâbe sözleridir. Müfessir, ele almış bulunduğu âyetlerin tefsîriyle ilgili Kur'ân ve Sünnet'te bir şey bulamayınca, sahâbenin kavillerine müracaat eder. Çünkü

207 Buhârî, a.g.e., K. el-Cum'a (11), bab: 18, (I, 218); Müslim, a.g.e., K. el-Mesâcid (5), bab: 28, nr. 151,152,153,154,155 (I, 420-422).

208 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 223b.

209 Diğer bazı örnekler için bkz. es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 31b, 38b, 40a, 41a, 41b, 45b, 46b, 58a, 62a, 79a, 91a, 93b, 98a, 99b, 100b, 111b, 113b, 115a, 127a, 129b, 162b, 175a, 207a, 228b, 236b, 267b, 282b, 292b, 302a, 307a, 307b, 311a, 314a, 321a, 324a, 325a, 328a, 330a; II, vr. 5b, 5b, 14a, 45a, 48a, 54a, 55a, 59b, 63b, 64a, 65a, 67a, 86b, 102b, 111a, 115a, 151a, 162a, 169b, 186a, 192a, 193a, 194a, 196b, 199b, 215b, 217b, 222a, 227a, 264b, 265b, 269b, 271a, 275b.

210 Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Kureşî (İbnu'l-Cevzî), Kitabu'l-Mevduât, Dâru'l-Fikr, 1403/1983, III, 110-111.

211 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 233b.

onlar Hz. Peygamber'in yakın arkadaşları olmalarından dolayı Kur'an'ın tefsirini en iyi bilen kişilerdi. Bunun yanında Kur'an konusundaki bilgileri doğru olup sahih amel sahibiydiler.²¹²

Sahâbe tefsiriyle ilgili bazı örnekler:

Örnek 1:

(والذيان يأتيانها منكم فأذوهما ...) باللسان يعنى سبوهما بتفسير ابن عباس رضى الله عنه
ليندما على ما فعلا .

"İçinizden iki kişi, fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin..."²¹³ İbn Abbas'a göre, onlara eziyet etmekten maksat, onlara sövmektir.²¹⁴

Örnek 2:

(لاتدرکه الأبصار ...) اى لا يراه الخلق فى الدنيا للطفه وضعف القوة الباصرة فيهم وهذا اجماع
العقلاء . قالت عائشة رضى الله عنها : " من زعم ان محمدا رأى ربه فقد اعظم على الله الفرية . "

"Gözler O'nu görmez..."²¹⁵ Müellifimiz, yukarıdaki âyetin tefsirinde: "Yaratıklar, Yüce Allah'ı dünyada göremezler; çünkü O, Lâtif'tir ve yaratıkların görme güçleri ise zayıftır. Akıllı kişiler, bu hususta ittifak halindedirler." dedikten sonra Hz. Aişe'nin şu sözüyle de görüşünü pekiştirmeye çalışır: "Kim Muhammed'in, Rabbini gördüğünü sanıyorsa Allah'a büyük bir yalan söylemiş olur"²¹⁶ ²¹⁷

Örnek 3:

(للذين لا يؤمنون بالآخرة مثل السوء) اى صفة الشر وهو كفرهم بوصف الولد له تعالى ... قال
ابن عباس رضى الله عنه : " مثل السوء النار " (والله المثل الاعلى ...) وقال ابن عباس
رضى الله عنه : " المثل الاعلى شهادة ان لا اله الا الله . "

"Ahirete inanmayanların durumu kötüdür. En yüce durum, Allah'ındır..."²¹⁸ İbn Abbas'a göre, "kötü durum"dan maksat, ateştir, "en yüce durum"dan maksat da Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir.²¹⁹

212 İbn Kesir, a.g.e., I, 3; ez-Zerkeşi, a.g.e., II, 176.

213 Nisâ, 4/16.

214 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 98a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., IV, 296.

215 En'âm, 6/103.

216 Buhârî, a.g.e., K. Bed'îl-Halk (59), bab: 7 (IV, 83); Müslim, a.g.e., K. el-İmân (1), bab: 77. nr. 287 (I, 159).

217 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 165b.

218 Nahl, 16/60.

Örnek 4:

(وان منكم الا واردها ...) ... قال جابر رحمه الله : " سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الورود الدخول لكنها يكون على المؤمنين بردا وسلاما كما كانت على ابراهيم عليه الصلاة والسلام وعلى الكافرين نارا. "

"İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur..."²²⁰ meâlindeki âyetin tefsîriyle ilgili Câbir (r.a.) şunu der: "Vürûd. (cenneme) girmektir. Ancak Hz. İbrâhm (a.s.)'e olduğu gibi, mü'minlere serin ve esenlik olacak. kâfirlere ise ateş olacaktır."²²¹

Örnek 5:

(وهو الذى خلق من الماء بشرا فجعله نسبا وصهرا ...) قال على رضى الله عنه : " النسب ما لا يخل نكاحه من القرابة والصهر ما يخل نكاحه من القرابة وغيرها . "

"Ve O. sudan bir insan yarattı da onu nesep ve sıhr kıldı..."²²² Hz. Ali'ye göre "nesep". evlenilmesi helâl olmayan akrabalarıdır. "sıhr" ise. evlenilmesi helâl olan akraba ve akrabaların dışındakilerdir.²²³

Örnek 6:

(قل لا يعلم من فى السموات والارض الغيب الا الله وما يشعرون ايان يعثون) فكيف يعلمون من الغيب وقيل نزلت الآية حين سئل النبى صلى الله عليه وسلم عن الساعة . ولهذا الآية قالت عائشة رضى الله عنها : " من زعم ان محمدا يعلم ما فى غد فقد اعظم على الله الفرية . "

"De ki: 'Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı (görünmeyeni. Allah'ın gizli ilmini) bilmez. Ne zaman dirileceklerini de bilmezler."²²⁴ Bu âyet münasebetiyle Hz. Aişe şöyle demiştir: "Kim Muhammad'ın, yarın ne olacağını bildiğini samıyorsa Allah'a büyük bir yalan söylemiş olur."²²⁵

Örnek 7:

(... واولات الاحمال اجلهن ان يضعن حملهن ...) قال على وابن عباس رضى الله عنهم : " عدة المتوفى عنها ابعده الاجلين . "

219 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 305; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., X, 119.

220 Meryem, 19/71.

221 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 20b; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., XI, 136.

222 Furkan, 25/54.

223 es-Sivâsî, a.g.e., II, 69b; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 60.

224 Neml, 27/65.

225 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 86b-87a; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., XIII, 226.

"...Gebe olanların bekleme süresi, yüklerini bırakmalarına kadardır..."²²⁶ Hz. Ali ve İbn Abbas'a göre, kocası ölmüş gebe kadın, (yas veya gebelik) iddetinden hangisi fazla ise onun iddeti o olur.²²⁷

4- Kur'ân'ın Tâbiûn Kavilleriyle Tefsîri:

Tâbiûndan tefsirle ilgili nakledilen görüşlerin kabul edilip edilemeyeceği konusunda âlimler arasında görüş birliği olmamakla birlikte, müfessirlerin çoğu, onların görüşlerinin kabul edilmesinden yanadırlar.²²⁸

Müfessirimiz es-Sivâsî, az da olsa tefsirinde tâbûnun yorumlarına yer verir. Daha çok Hasanul-Basrî'den rivâyette bulunur. Ondan başka, Mekke medresesinden Said b. Cübeyr, Mücahid, İkrime, Atâ b. Ebi Rabah; Irak medresesinden Amir eş-Şa'bi ve Katâde b. Di'âme gibi müfessirlerden nakiller yapmaktadır.

Tâbiûn tefsirinden bazı örnekler

Örnek 1:

(وكأى من نبى قاتل) وقربى قتل مجهولا اى كم نبى قاتل او قتل (معه ربيون كثير ...) اى جماعة كثيرة بكسر الراء نسبة الى الربة بمعنى الجماعة فربيون مرفوع بالفاعلية فيكون القتل لهم دون النبى عليه السلام لما روى من الحسن وغيره، ما قتل نبى قط فى قتال . "

"Nice peygamber var ki, kendileriyle berâber birçok crenler çarpıştılar..."²²⁹ Müfessirimize göre, " ربيون " kelimesi, " ربة " kelimesine mensûb, cemaat manasında bir isimdir. "Ribbiyyûn" kelimesi, fail olmak üzere merfû'dur. Buna göre öldürülen, peygamber değil, cemaatıdır. Zirâ Hasan ve diğerlerinden şöyle rivâyet edilmiştir: "Hiçbir nabi savaşta öldürülmüş değildir."²³⁰

Örnek 2:

(يا ايها الذين آمنوا اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم وايديكم الى المرافق وامسحوا برؤسكم وارجلكم الى الكعبين ...) ... والشعبي ومحمد بن جرير لا يوجبان غسل المرفقين والكعبين مع اليدين والرجلين نظرا الى كلمة الى .

226 Talâk, 65/4.

227 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 228a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XXVIII, 144.

228 İshak Yazıcı, Ebu'l-Leys es-Semerkindî Hayatı, Eserleri Ve Tefsirdeki Metodu (Basılmamış doktora tezi) A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi, 1402/1982, s. 197-198.

229 Al-i İmrân, 3/146.

230 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 85b; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., IV, 229.

"Ey inananlar, namaza dur(mak iste)diğiniz zaman yıkayın: yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi; meshedin: başlarınızı ve topuklara kadar ayaklarınızı..."²³¹ Şa'bi ve muhammed b. Cerir ("-e,a kadar" anlamında olan) "إلى" kelimesini dikkate alarak eller ve ayaklarla birlikte, dirseklerle topukların yıkanmasını gerekli görmüyorlar.²³²

Örnek 3:

(و ضرب الله مثلا رجلين احدهما ابكم لا يقدر على شيء وهو كل على موليه اينما يوجهه آيات
بخير هل يستوي هو ومن يأمر بالعدل وهو على صراط مستقيم) ای دین الاسلام. قال عطاء: "الابکم ابی
بن خلف المنکر للبعث ومن يأمر بالعدل حمزة وعثمان."

"Ve Allah şu iki adamı da misâl olarak anlattı: Birisi dilsizdir, hiçbir şey yapamaz, efendisinin üzerine bir yüküdür. (Efendisi) onu nereye gönderse bir hayır getirmez (bir iş beceremez). Şimdi bu (adam), doğru yolda giderek adâleti emreden kimse gibi olur mu?"²³³ Atâ'ya göre, "dilsiz kişi"den kasıt, dirilmeyi inkar eden Übeyy b. Haleftir.²³⁴ "adâleti emreden" ise, Hamza ve Osman'dır.²³⁵

Örnek 4:

(فانما يسرناه بلسانك لتبشّر به المتقين وتذّر به قوما لدا) ... قال مجاهد رضى الله عنه : " الالذ
الظالم الذى لا يستقيم . "

"Biz o (Kur'ân)'nı senin diline kolaylaştırdık ki, onunla korunanları müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi onunla uyarasın."²³⁶ Mücahid'e göre, " الالذ " kelimesi, düzelemeyen zâlim anlamındadır.²³⁷

Örnek 5:

(قل يا عباد الذين آمنوا اتقوا ربكم للذين احسنوا فى هذه الدنيا حسنة ...) ای الجنة . والظرف
متعلق باحسنوا لاحسنة والسدى علقه بحسنة وفسرها بالصحة . "

"(Tarafımdan) De ki: "Ey inanan kullarım, Rabb'inizden korkun. Bu dünya hayatında güzel davrananlara güzellik vardır..."²³⁸ es-Süddi.

231 Mâide, 5/6.

232 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 130b; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., VI, 124 (Şa'bi ismi tasrih edilmemiştir).

233 Nahl, 16/76.

234 Bkz. el-Kurtubî, a.g.e., X, 149.

235 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 308b.

236 Meryem, 19/97.

237 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 22a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XVI, 133.

238 Zümer, 39/10.

" في هذه الدنيا " zarfını " حسنة " kelimesine bağlar ve onu "sıhhat" sözüyle tefsir eder.²³⁹

Örnek 6:

(... وارض الله واسعة ...) ... قال ابن جبير رحمهما الله : " من امر بالمعاصي فليهرب . "

"...Allah'ın yeri geniştir..." meâlindeki bu âyet ifâdsinin tefsirinde İbn Cübeyr şöyle der: "Kim günah işlemekle emredilirse, (oradan) kaçsın."²⁴⁰

5- İsrâiliyyât Yönünden Tefsîrinin Durumu:

İsrâiliyyât, Kur'ân ve Sünnet'te kısa ve veciz bir üslûp ile zikredilen konularla ilgili olarak ortaya çıkan, eski dinlerden ve özellikle Yahudilikten kaynaklanan, Kur'ân ve Sünnet'te yer almayan, teferruatla ilgili her türlü kıssa, haber ve bilgi demektir.

İsrâiliyyât, tefsire ilk defa Sahâbe devrinde girmeye başlamış, Ehl-i Kitap'tan çok sayıda kişinin Müslüman olmasıyla da Tâbiiler ve sonraki nesillerde çok geniş bir boyut kazanmıştır.²⁴¹

Ne yazık ki, müfessirimiz es-Sivâsî de kendinden önceki birçok müfessir gibi, hiç bir tenkide tabi tutmadan tefsirinde bol miktarda asılsız hikâyelere ve İsrâiliyyât nitelikli kıssalara yer vermiştir.

Şimdi bu konuyu iki başlık altında incelemeye çalışalım:

a) Geçmiş ümmetler ve peygamberlerin kıssalarıyla ilgili isrâiliyyât:

Örnek 1:

(فانجيناہ والذين معه برحمة منا وقطعنا دابر الذين كذبوا بآياتنا وما كانوا مؤمنين) ... قيل ارسل عليهم الريح العقيم التي تحت الارضين السبع مقدار ما تخرج من خلقة الخاتم فجاءتهم وهربوا منها فدخلوا بيوتهم فاخرجهم الريح منها وحملت الرجال والدواب كالاوراق في الهواء فاهلكتهم كلهم واحالت عليهم الرمال سبع ليال وثمانية ايام ثم رمت بهم في البحر .

"O'nu (Nûh'u) ve O'nunla beraber olanları, bizden bir rahmetle kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanların ve inanmayacak olanların ardını

²³⁹ es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 149a; Ayrıca bkz. et-Taberî,a.g.e., XXIII, 203.

²⁴⁰ es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 149a; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., VI, 347.

²⁴¹ ez-Zehebî, et-Tefsîr vel-Müfessirün, I, 169.

kestik."²⁴² Bu âyetin tefsiriyle ilgili şu kıssa anlatılır: Yedi arzın altından yüzük halkası genişliğindeki bir alandan çıkacak tarzda Hz. Nûh'a inanmayanların üzerine, köklerini kesen bir rüzgar gönderildi. Onlar kendilerine gelen bu rüzgardan kaçıp evlerine girdiler. Rüzgar onları evlerinden çıkardı, erkekleri ve hayvanları ağaç yaprakları gibi havada estirip yok etti ve cesetleri üzerine yedi gece, sekiz gün kum savurdu, sonra da onları denize attı.²⁴³

Örnek 2:

(ويصنع الفلك ...) حكاية حال ماضية . قيل امر الله نوحا ان يفرس الاشجار ففرسها اربعين سنة حتى ادركت وقطعها وجففها اربعين سنة ثم اتخذ منها السفينة لثلاثين سنة واستاجر اجراء ينحتون معه .

"Nûh gemiyi yapıyor..." Müfessirimiz, Hz. Nûh'un gemiyi nasıl yapmaya başladığını " قيل : Denildi ki" diyerek şöyle izâh ediyor: "Allah, Nûh'a ağaçları dikmesini emretti, o da onları dikti. Ağaçların yetişip büyümeleri kırk sene aldı. Sonra onları kırk sene zarfında kesip kuruttu. Otuz sene içinde de bu ağaçlardan gemiyi yaptı.²⁴⁴ Gemiyi yaparken kendisiyle birlikte ağaçları yontmak için ücretli işçi aldı."²⁴⁵

Örnek 3:

(قيل يانوح اهبط بسلام منا وبركات عليك وعلى امم ممن معك وامم سنمتهم ثم يمسه من اعذاب اليم)... قيل مات الامم الذين كانوا معه في السفينة ولم يكن منهم نسل الا من اولاد نوح سام وهواب العرب واشرف الناس؛ وحام وهواب السعدان والزنج؛ وبافث وهواب الترك والخوز وبأجوج وماجوج لقوله: "وجعلنا ذريته هم الباقين"

"Ey Nûh, denildi, sana ve seninle berâber bulunan ümmetlerden bir bölüme bizden selâmet ve bolluklarla in. Ama öyle ümmetler de var ki, onları bir süre yaşatacağız, sonra onlara bizden acı bir azâb dokunacaktır."²⁴⁶ Şöyle denildi: "Hz. Nûh'la birlikte olan ümmetlerin hepsi ölüp gerilerinde soyları kalmadı, sadece Nûh'un çocuklarından Arapların ve en şerefli insanların babası Sâm; Sudanlı ve Zencilerin babası Hâm; Türk, Fars, Ye'cûc ve Me'cûc'un babası Yâfes ölmediler. Zirâ Yüce Allah Sâffât sûresinin 77. âyetinde şöyle buyuruyor:

242 A'râf, 7/72.

243 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 186a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., VIII, 221.

244 Bkz. el-Kurtubî, a.g.e., IX, 31.

245 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 250a.

246 Hûd, 11/48.

"Yalnız onun zürriyetini kalıcılar yaptık (onlardan başka hepsini helâk ettik)."247

Örnek 4:

(... ويقولون سبعة وثامنهم كلبهم...) اسمه قطمير او فرفرين ولونه خلنج او ابلق .

"(Onlar) yedidir sekizincileri köpekleridir.' diyecekler..."248
Köpeklerinin ismi "Kıtmir" veya "Ferferin" idi. Rengi de süs ağacı rengi veya alaca idi.249

Örnek 5:

(ان هؤلاء لشردمة قليلون) وكانوا ستمائة وسبعين الفا وعدد آل فرعون لايحصى .

"Şunlar, (Şu İsrâil oğulları), az bir topluluktur."250 İsrâil oğullarının sayısı, yetmişbinaltıyüz idi. Fir'avn ordusu ise, sayılamayacak kadar çoktu.251

b) Kâinat ve yaratılışla ilgili isrâiliyyât:

Örnek 1:

(اذ يرفع اراهيم القواعد من البيت ...) ... وقيل ان موضع البيت خلق قبل الارض بالفى عام ثم بسطت الارض من تحته ولما اهبط آدم الى الارض اهبط اليه البيت المعمور لئانس به ويطوف حوله وارسل الله اليه ملكا قاراه المناسك وبقي الى ايام الطوفان فرفع الى السماء الرابعة والكعبة بحاها على قدره ومثاله فبقى موضع البيت المعمور خاليا بعد رفعه فبنى ابراهيم واسماعيل الكعبة فى موضعه .

"İbrâhim, İsmâil'le beraber Ev'in temellerini yükseltiyor..."252 Denildi ki: Ev'in yeri, yeryüzünden ikibin yıl önce yaratıldı, sonra yeryüzü onun altına serildi. Hz. Adem yere indirildiğinde, onunla yalnızlığını gidermesi ve çevresini tavaf etmesi için, Bet-i Ma'mur da kendisine indirildi. Allah (c.c) ona bir melek gönderip menâsik'i ona öğretti. Beyt-i Ma'mur, Tufan günlerine kadar kaldı. Tufan'da ise, aynı biçimiyle dördüncü göğe kaldırıldı. İbrâhim ve İsmâil de onun yerine Ka'bey'i inşa ettiler.253

Örnek 2:

247 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 252; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., XV, 89; Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyât, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, trz. s. 286.
248 Kehf, 18/22.
249 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 4b; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., X, 384; Aydemir, a.g.e., s. 170-171.
250 Şuarâ, 26/54.
251 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 74a; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XIX, 75-76; Aydemir, a.g.e., s. 111-112.
252 Bakara, 2/127.
253 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 27b; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., II, 120-121; Aydemir, a.g.e., s. 299.

(ويسبح الرعد بحمده ...) وهو ملك يزجر السحاب بصوته كالجار بالابل والصوة المسموع

تسيحه وهو يؤلف بعض السحاب الى بعض فيسوقه حيث يشاء الله .

"Gök gürültüsü, övgüyle O'nu tsbih eder..."²⁵⁴ "Ra'd", tıpkı develeri götüren kişi gibi, bulutları sesiyle sürükleyen bir melektir. İşıtilen gürültü ise onun tesbihidir. Bir kısım bulutu diğer bir kısım ile birleştirerek Allah'ın dilediği yere sürükler.²⁵⁵

Örnek 3:

(وجعلنا الليل والنهار آيتين فمحون آية الليل ...) ای ازلنا بعض ضوء القمر . قيل فى الزمن

الاول لا يعرف الليل من النهار فبعث الله جبريل فمسح جناحه بالقمر فذهب بعض ضوءه وبقي

اثر جناحه فيه وهو السواد الذى فى القمر .

"Biz gece ve gündüzü, (kudretimizi gösteren) iki âyet yaptık. Gecenin âyetini sildik..."²⁵⁶ Denildi ki: İlk zamanlarda gece, gündüzden ayırddilemiyordu. Allah (c.c.), Cebrâil'i gönderdi de kanadını aya sürdü, böylece bir kısım ışığı gitti ve kanadının izi, üzerinde kaldı. İşte aydaki karanlık bu izdir.²⁵⁷

Örnek 4:

(له ما فى السموات وما فى الارض وما بينهما وما تحت الثرى) وهو التراب الرطب مقدار

خمسائة عام تحت الارض ولولا ذلك لاحرقت النار الدنيا وما فيها وقيل هو الصخرة التى تحت

الارض السابعة وهى صخرة خضراء فيها كتب الكفار اسمها سجين وقيل ان الارض على الماء وهو

على الخوت وهو على الصخرة وهى على قرنى الثور وهو على الثرى ولا يعلم تحته الا الله تعالى .

"Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar hep O'nundur (ne kadar kapalı olursa olsun, O'ndan hiçbir şey gizli kalmaz)."²⁵⁸ "es-Sera", yeryüzünün altında beşyüz yıllık bir mesafeye sahip ıslak topraktır. Eğer bu olmasaydı ateş, dünyayı ve içindekini yakardı. Kimisi de şöyle der: "es-Sera, yedinci yerin altındaki büyük kayadır. Bu, ismi "Siccîn" olan, kâfirlerin amel defterlerinin içinde bulunduğu yeşil bir kayadır." Kimisi de şunu der: "Yer suyun üstünde, su balığın üstünde, balık kayanın üstünde, kaya öküzün iki

254 Ra'd, 13/13.

255 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 280b; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., I, 150; Aydemir, a.g.e., s. 94.

256 İsrâ, 17/12.

257 es-Sivâsî, a.g.e., I, vr. 318; Ayrıca bkz. el-Kurtubî, a.g.e., X, 226; Aydemir, a.g.e., s. 89-90.

258 Tâhâ, 20/6.

boynuzu üstünde, öküz de nemli toprağın üstündedir. Bunun altında neyin olduğunu Allah'tan başka kimse bilemez."²⁵⁹

Örnek 5:

(الله الذى خلق سبع سموات ومن الارض مثلهن ...) قيل بين كل ارضين مسيرة خمسمائة عام
كما بين سمايين وغلظ كل منهما كذلك وفى كل ارض خلق الله لهم سادة يقومون عليهم مقام آدم
ونوح وابراهيم وعيسى عليهم الصلاة والسلام.

"Allah O'dur ki yedi göğü ve yerden de onların benzerini yarattı..."²⁶⁰
Denilmiştir ki: Her iki yerin arasında, her iki göğün arasındaki gibi beşyüz yıllık bir yol vardır. Her birisinin kalınlıkları da o kadardır. Allah (c.c.), her bir yerde oradakileri idâre etmek için Adem, Nûh, İbrâhîm ve İsâ (Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun) peygamberlerin yerine onlar için liderler yaratmıştır.²⁶¹

Örneklerde görüldüğü gibi, müfessirimiz es-Sivâsî âyetlerin tefsîriyle ilgili bol miktarda İsrâiliyyât diye isimlendirilen asılsız kıssa ve görüşlere yer vermektedir. Bu görüşlerin çoğunu " قيل " denilir ki" ifâdesiyle nakletmesinin yanı sıra kendi görüşüymüş gibi doğrudan doğruya naklettiği İsrâiliyyâta da sık sık rastlamaktayız. İlâhî vahyi tefsîr eden bir müfessir, böyle asılsız şeyleri ya hiç nakletmemeli veya naklederse iyi bir eleştiriye tabi tutmalıdır. Bu gün İslâm'a dil uzatanların dayanakları; hiç bir tenkide tabi tutulmadan, doğruymuş gibi asılsız şeyleri ihtivâ eden tefsîr ve tarih kitaplarıdır.

Kanaatımızca müfessirimizin tenkide açık yönlerinden biri de, herhangi bir değerlendirme yapmaksızın dinin ruhuna ve ilmî gerçeklere aykırı İsrâiliyyât denilen kıssaları ve rivâyetleri aktarmış olmasıdır. İyi niyetli olduklarından şüphe etmediğimiz o ve onun gibi diğer şahsiyetleri, Kur'ân tefsîrine yetenekleri ölçüsünde katkılarda bulunmalarından dolayı yine de rahmet ve şükranla yâdetmeyi bir görev saymaktayız. Allah kendilerinden razı olsun.

(Devam edecek)

259 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 22b; Benzer örnekler için bkz. İbn Kesîr, a.g.e., III, 142; el-Kurtubî, a.g.e., XI, 169; Aydemir, a.g.e., s. 84.
260 Talâk, 65/12.
261 es-Sivâsî, a.g.e., II, vr. 228; Ayrıca bkz. et-Taberî, a.g.e., XXVIII, 153-154; Aydemir, a.g.e., s. 85-86.